

Thema: **Gebiedsontwikkeling**

Najaar 2011
Nummer 230
Jaargang 30

MO

samenlevingsopbouw

Arnold Reijndorp

////////////////////////////////////

Wijkaanpak behoeft subtiele benadering

Essay //////////////////////////////////

De kunst van het
verbinden

Onderzoek //////////////////////////////////

Professionals die het
verschil maken

Thema: Gebiedsontwikkeling

Interview

Geen wijkaanpak van bovenaf, maar subtiele benadering

Gesprek met stadssocioloog Arnold Reijndorp: geen achterstanden bestrijden, maar transitie begeleiden.

18

Beschouwing

Gebiedsontwikkeling als 'tarte tatin'

Nieuwe media hebben de mogelijkheden van burgers om invloed uit te oefenen aanzienlijk verruimd. Ze spelen een grote rol bij nieuwe 'omgekeerde' vormen van participatie.

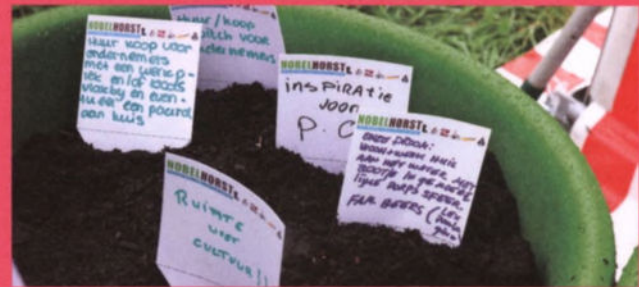
28

Essay

Participatie: de kunst van het verbinden

Gebiedsontwikkeling is de kunst van verbindingen leggen tussen overheid, markt en burgers; tussen functies, disciplines, partijen, mensen, geldstromen en belangen.

42

En verder

Gebiedsontwikkeling in een nieuwe realiteit **14** Gebiedsontwikkeling nieuwe stijl doe je samen **22**
 Volkstuinuitdagingen, participatieproject voor minima **25** Het welbegrepen belang van burgerkracht **32**
 Gebiedsontwikkeling in Gent en Nederlandse steden: een vergelijking **35** Een nieuwe democratie? **38** Werken op het snijvlak van 'het alledaagse' en 'het geplande' **46** Woonatelier, bewoners geven zelf hun woonomgeving vorm **49**

Colofon

Redactie Henk Krijnen (hoofdredactie), Kitty van den Hoek, Chris Veldhuysen

Eindredactie Coby van Geffen

Medewerkers aan dit nummer Ton van der Pennen, Paul Vlaar, John Custers, Jeroen van der Velden, Frans van der Heijden, Antoinette van Heijningen, Damo Holt, Catrinus Egas, Kees Machielse, Arjan Raatgever, Hans Hoogvorst, Ab van Luin, Jeroen Hutten, Agnes Franzen, Paul van Bodegraven, Harry Mertens, Teun Hofmeijer; illustratie pagina 13 Ymere

Foto omslag Angelo Goedemondt

Basislay-out Vadding / Len Blonk

DTP John Struiken, **Druk** Stimio, Tiel

Uitgever MOVISIE, Utrecht

Distributie Hexspoor, Boxtel

Abonnementenadministratie

Telefoon: 0411-622683 E-mail: mosamenlevingsopbouw@movisie.nl, ISSN: 0920-2187

Jaarabonnement: €49,-. Extra abonnement: €39,-. Losse nummers: €12,50 (excl. portokosten) bestellen op de website. Opzeggen schriftelijk voor 1-12-2011 bij Abonnementenadministratie mosamenlevingsopbouw, Antwoordnummer 16524, 5280 WJ Boxtel

Redactie MO/samenlevingsopbouw

Catharijnesingel 47, 3511 GC Utrecht,
 Telefoon: (030) 789 2015, Fax: (030) 789 2111,
 E-mail: mosamenlevingsopbouw@movisie.nl,
 Website: www.movisie.nl/mosamenlevingsopbouw

MO/samenlevingsopbouw verschijnt viermaal per jaar.
 Kopijsluitingsdatum volgende nummer:
 10 december 2011.

Kennis en advies voor
 maatschappelijke ontwikkeling

Gebieds-ontwikkeling

Gebiedsontwikkeling zit in de lift. Niet alleen in het vertrouwde kringetje van ruimtelijke ontwikkelaars, vastgoedpartijen, bouwondernemers, adviesbureaus en bestuurders. Het is de laatste tien jaar ook hoog op de sociale agenda komen te staan. Het zwaartepunt is gaandeweg verschoven van uitbreidingslocaties naar de bestaande bebouwde omgeving.

Doorgaans gaat het om ingrijpende, ruimtelijke veranderingsprocessen in een complexe omgeving. En om intensieve, langdurige samenwerking tussen partijen met uiteenlopende belangen en perspectieven. Blauwdrukken zijn uit, een open procesbenadering is in. Burgerparticipatie wordt als cruciaal gezien. Tenminste als deze weet te ontsnappen aan beleidsdwang en institutionele inkapseling. Voortrekkers in buurten - initiatiefrijke burgers, vindingrijke ondernemers, wijkgerichte beroepsgroepen – worden beschouwd als belangrijke 'nieuwe waardendragers'. Gebiedsontwikkelaars bewegen zich in het delicate spanningsveld tussen 'het alledaagse' en 'het geplande'. Arnold Reijndorp pleit in een interview in dit blad voor een fijnzinnige begeleiding van transitieprocessen: "Daar heb je geen grote wijkaanpak van bovenaf voor nodig, maar juist een heel subtiele benadering."

In deze najaarseditie komen personen uit de wereld van de gebiedsontwikkeling ruim aan het woord. Ze leggen de lat in de eerste plaats voor zichzelf hoog. Maar het mes snijdt aan twee kanten. Ambitieuze sociale professionals die toekomstgericht met wijkontwikkeling bezig willen zijn, moeten de handschoen oppakken. Gebiedsontwikkeling is een uitdagende opgave – juist voor hen. In dit themanummer speuren we naar de inhoud van de noodzakelijke cultuuromslag - aan weerszijden.

Onderzoek
Professionals die het verschil maken
Ton van der Pennen en Eva Bosch volgden een nieuw soort 'bijzondere' professionals in hun werkpraktijk.

04

Analyse Twintig jaar Woonbond

De Woonbond behaalde vele successen in de twintig jaar van zijn bestaan, maar raakte ook geformaliseerd. Bij het succes in de eigen staart, vraagt de auteur zich af?

10

Beschrijving Omgekeerde ontwikkelings-samenwerking

De Braziliaanse methodiek voor budgetmonitoring is het tweede E-motive project dat naar Nederland komt. Wat is budgetmonitoring, en wat zijn de mogelijkheden in Nederland?

52

En verder

Burgers aan het roer, reactie op de kritiek op het MOVISIE-competentieprofiel **9** Boeken **56** Agenda **58** Column **60**

Wijkgericht werken

Professionals die het verschil maken

In de wijkaanpak dient zich een nieuw soort 'bijzondere' professional aan: verbindend, pragmatisch, grensoverschrijdend. Met welke vaardigheden komt hij los van bestaande kokers, routines en regelgeving om naar praktische oplossingen te zoeken? Ton van der Pennen en Eva Bosch (TU Delft) volgden hen in hun werkpraktijk en kwamen tot een profiel.

Tekst

Ton van der Pennen

Fotografie

Ton van der Pennen

De werkelijkheid van alledag en de professionele werkelijkheid staan 'in de wijk' op gespannen voet met elkaar, stelt stadssocioloog Arnold Reijndorp in de bundel 'De alledaagse en de geplande stad' (zie ook het interview met hem elders in dit nummer). En volgens medeauteur Leeke Reinders onttrekt het dagelijkse leven – net als de vormgeving ervan – zich aan vaste regels: het is vooral een wereld van het ongewisse. Stedelijke vernieuwing is dan ook zeker geen kwestie van alleen rationele plannenmakerij door instituties. Werkers in de wijk worden geconfronteerd met een weerbarstige en complexe sociale werkelijkheid die zich niet laat vangen in bestaande denkkaders en regelgeving.

Tegelijkertijd biedt dat de mogelijkheid om je als professional te onderscheiden. 'Bijzondere professionals' laten zich niet sturen door de logica van institutionele planning, uitgezet in een tijdsschema met stappenplannen, om greep te krijgen op onzekerheden en complexiteit. Ze laten zich veeleer leiden door de logica van de dynamische werkelijkheid van alledag die verder gaat dan het indienen en uitvoeren van plannen. Een proces waarin een diversiteit aan bewoners, gebruikers en voorbijgangers zich de ruimte eigen maakt, uitdrukking geeft aan een eigen manier van leven. 'Exemplary practitioners' met zo'n manier van werken komen we tegen onder 'frontliners' in het buurt- en jongerenwerk of bij de politie, en onder lokale managers en beleidsmakers in het publieke domein.

Bij hun oriëntatie op problemen in wijken onttrekken

'bijzondere professionals' zich aan de gebruikelijke routines van gegevens verzamelen. Zij gaan zelf op ontdekkingsreis en baseren hun (scherpe) probleemanalyse én oplossingen op grondige 'lokale' kennis, proberen de sociale werkelijkheid te begrijpen vanuit het perspectief van de bewoners. Derwisj, een maatschappelijk werker, zegt: "We gaan naar mensen thuis, maar zitten ook in het park op een bankje, we lopen mee, dan kunnen ze hun verhaal kwijt. (...) Het is de kunst dat iemand zijn verhaal in alle openheid kan vertellen zonder die druk te ervaren van: 'Als ik hiermee naar buiten kom, kunnen daar consequenties aan verbonden zijn'." Met een inlevende en open opstelling verkrijgt de 'practitioner' niet alleen inzicht in de verschillende – vaak onderling samenhangende – problemen bij de bewoners, maar ook in hun verbeterstrategieën en -capaciteiten.

Zoektocht

De constante zoektocht naar concrete oplossingen en effectieve strategieën vergt veel creativiteit. Zo nodig worden regels aan situaties aangepast, worden domeingrenzen en professionele grenzen overschreden. Als 'sociale ondernemers' snuffelen deze professionals voortdurend naar kansen, leggen ze contact met allerlei verschillende actoren binnen hun werkerterrein én daarbuiten. Het is niet 'het systeem' dat hen drijft, maar betrokkenheid met de dagelijkse leefwereld van de bewoners en de wil om die waar nodig te verbeteren. Ze zijn zich bewust van de discrepantie tussen beleidsinterventies – hoezeer hiervoor door politiek en

Onderzoek (vervolg)

ambtenarij ook draagvlak in de wijk wordt gezocht – en de alledaagse (om)gang van bewoners in de hen omringende sociale en maatschappelijke werkelijkheid.

Grensverleggers

De 'bijzondere professionals' zijn geen solisten. Ze maken deel uit van groepen, teams en netwerken en zetten 'vitale coalities' op, zoals Hendriks & Tops (2005) het noemen: coalities van dragende krachten die dingen voor elkaar willen krijgen en aan de gang houden in en om wijken. Deze 'practitioners' zijn niet primair sterke leiders die op eigen kracht het discours domineren en 'voor eens en voor altijd' problemen oplossen. Zij hebben juist oog voor de sociale relaties en spanningen in hun werkveld, en realiseren zich dat oplossingen altijd in

gezamenlijkheid tot stand moeten komen. De leidende vraag voor hen is: 'Wie en wat mobiliseer ik om de uitdaging aan te gaan?'

De meesten gaan er ook vanuit dat professionals zich los moeten maken van hun eigen organisatie. Om betere oplossingen te realiseren, zijn mensen nodig die naar hun eigen professionele intuïtie durven te handelen en dan desnoods over protocollen en regels heen stappen. Grensverleggers dus, die de standaardssystematiek niet als gegeven accepteren maar de randen opzoeken van wat mogelijk is. Waarbij ze tegelijkertijd blijven communiceren over wat ze doen en zo aan hun rugdekking werken. De organisatie moet dan natuurlijk wel openstaan voor een afwijkende aanpak, als de professional daar een goed

verhaal bij heeft (vgl. De Jong, 2010). 'Exemplary practitioners' nemen als 'zelfstandige ondernemers' een tussenpositie in. Ze pendelen. Ze zijn niet echt geïntegreerd in de systeemwereld van de diverse institutionele planners (gemeente, stedenbouw, woningcorporatie, welzijn) maar evenmin in de leefwereld van de bewoners. In die positie creëren zij als het ware een vrijplaats. 'Vrij' in de brede betekenis van: vrij van conventies, van ingesleten rolpatronen, van sturing en regulering, van stereotypering en vooringenomenheid. In dergelijke vrijplaatsen, waar gemeenplaatsen vervangen worden door éigen vanzelfsprekendheden, ontstaan nieuwe inzichten en strategieën.

Tegendraads en bevlogen

Het pad van 'bijzondere professionals' gaat niet over rozen. Om hun projecten te kunnen uitvoeren, moet strijd worden geleverd: in de eigen organisatie en met de politiek. Ideeën worden niet bij voorbaat omarmd. 'Laten we ons aan het beleid houden', blijkt een vaak gehoorde reactie van het management op een onorthodox initiatief. Er is heel wat overredingskracht nodig, en er zijn teleurstellingen te overwinnen. Een zekere eigenwijsheid, geloof in eigen kunnen en standvastigheid zijn noodzakelijke eigenschappen om een koers buiten het systeem om te kunnen varen en zo een verschil te maken. Deze 'practitioners' worden door hun omgeving dan ook niet zelden als eigenzinnige types en dwarsliggers, zelfs als lastposten, omschreven. Maar altijd tonen ze zich bevlogen en leggen ze een geweldige werkkraft aan de dag, zo wijst het onderzoek uit. Werktijden van 9 tot 5 zijn hen vreemd. "Het betekent dat je daar wel eens langs moet, praatje 'pot en zo'. Ook 's avonds. Zij leven 's avonds...'", aldus een politieagent over zijn optreden naar hangjongeren.

Familiaire ruimte

Eén aspect van het optreden van 'exemplary practitioners' verdient extra

Onderzoek van OTB (TU Delft)

Voor dit onderzoek van het Onderzoeksinstituut OTB (TU Delft), uitgevoerd in samenwerking met de Universiteit van Tilburg en gestart in 2009, zijn vertegenwoordigers gevolgd van allerlei partijen uit het bestuurlijke en ambtelijke domein en het maatschappelijk middenveld. Hiervoor zijn 45 personen geselecteerd, afkomstig uit Leeuwarden, Amsterdam, Zwolle, Utrecht en Den Haag. Door verschillende bronnen waren zij genoemd als 'bijzondere professionals' die met hun activiteiten 'een verschil' maken. In de loop van dit najaar (2011) verschijnt het eindrapport van deze studie. Dit artikel geeft een eerste impressie. Voor meer informatie: a.w.vanderpennen@tudelft.nl

Profiel van de bijzondere professional

Om voor het predicaat 'bijzonder' in aanmerking te komen, moet iemand over een aantal bijzondere eigenschappen en kwaliteiten beschikken. Middels de puntsgewijze opsomming hieronder schetsen we een globaal profiel van 'de bijzondere professional'. Het is niet zo dat al deze competenties altijd in één persoon gebundeld zijn. Sterker nog: dat is meestal niet het geval. De context waarin de 'bijzondere professional' opereert en waar kwaliteiten tot wasdom komen, kan immers sterk verschillen. De situatie in een wijk, de lokale bestuurlijke en politieke verhoudingen - ze vragen alle weer een andere, eigen, specifieke handelwijze. Kortom: het gaat hier niet om de ingrediëntenlijst voor een vast recept, maar om het veelzijdige profiel van een professional die bij het inkleuren van de weerbarstige sociale werkelijkheid ook buiten de lijntjes durft te gaan.

Bijzondere professionals, door ons ook 'exemplary practitioners' genoemd:

- baseren hun probleemanalyses en doelen op lokale kennis die zij in de wijk vergaren door naar verhalen van bewoners te luisteren;
- werken vanuit de behoefte om de wijk een bepaalde richting op te krijgen, dus niet zozeer vanuit een gegeven taakomschrijving of volgens institutionele regels;
- worden gemotiveerd door het idee van een mooiere, leefbare samenleving;
- hebben een sterke, blijvende (invoelende) betrokkenheid bij de leefwereld van bewoners en de wijk waarin ze werken;
- zijn pragmatisch, richten zich primair op het bereiken van resultaten;
- hebben een initiatiefrijke en zelfstandige manier van werken: zij zijn sociale ondernemers;
- zijn vaak pioniers die projecten starten of deze als 'breekijzer' weer vlottrekken;
- tonen (informeel) leiderschap door een voortrekkersrol te vervullen;
- activeren bewoners om zelf – al dan niet met hulp – aan de slag te gaan;
- verbinden mensen, initiatieven en gescheiden werelden;
- oriënteren zich op de alledaagse werkelijkheid van de bewoners in hun leefomgeving, dit ter onderscheid van een werkelijkheid waarin planners vanuit hun professionele en politieke standaarden met interventies hun stempel op de ruimte drukken;
- kijken naar het geheel en komen vaak tot geïntegreerde oplossingsstrategieën: enerzijds in de 'systeemwereld' (met een publieke dienstverlening door verschillende behandelaars en in verschillende trajecten), anderzijds in de leefwereld van bewoners (met haar vaak complexe en onderling samenhangende problemen);
- zijn generalisten en onderscheiden zich van de professionele specialisten;
- passen op creatieve wijze regels aan situaties aan, steken soms zelfs grenzen over tussen professionele domeinen;
- weten partners te verleiden, mee te krijgen en het benodigde draagvlak te creëren;
- kunnen hun visie overbrengen op de mensen met wie ze samenwerken;
- zijn in staat een uitgebreid netwerk in de stad te bereiken;
- gaan weerstand en conflicten niet uit de weg;
- dragen bij aan het versterken van vertrouwdheid in de wijken waar zij actief zijn.

aandacht. Observatie van hun rondgang door de wijken leert dat zij vaak – korte – ontmoetingen met voorbijgangers aangaan, hen groeten en aanspreken. Zo maken ze altijd wel een praatje met jongeren – en niet alleen met hangjongeren die opvallen. Ook bij andere (allochtone) bewoners zijn deze professionals bekend, zo nemen we waar. Ze tonen belangstelling, vragen hoe het op school gaat, informeren naar

de broers en zussen. Ze wijzen kleine kinderen waar ze hun fiets moeten neerzetten, of waarschuwen hen dat ze niet te hoog in het klimrek moeten gaan. Zo vervullen ze als het ware een vaderlijke rol, enigszins corrigerend maar niet autoritair, en ze stralen een zeker vertrouwen uit. Anonieme publieke ruimte, algemeen beschouwd als kenmerkend voor achterstandswijken en als een bron

van onveiligheidsgevoelens, wordt met het optreden van de 'practitioners' 'familiaire' ruimte. De ontmoetingen, hoe vluchtig soms ook, vergroten (het idee van) herkenbaarheid, vertrouwdheid en wederzijdse benaderbaarheid. Diversiteit in de buurt wordt zo als meer overzichtelijk en minder bedreigend ervaren. Bewoners voelen meer ruimte voor de ontplooiing van een eigen leefwijze en waardering voor de groep

Onderzoek (vervolg)

waartoe men zich rekent. Vertrouwdheid heeft ook te maken met plekken in de wijk waar verschillende soorten bewoners iets te zoeken hebben, zich door een persoonlijke behandeling (h)erkend weten en daardoor zich thuis voelen. Gemeenschappelijke plekken kunnen een lichte verbondenheid, een gevoel van verwantschap tussen mensen

teweegbrengen. Door het optreden van veel 'practitioners' wordt het onbekende herkenbaar, krijgt de onbekende een gezicht. Waarmee niet gezegd is dat er ook echte relaties worden opgebouwd. De parochiale domeinen die door menig 'practitioner' herkend worden, blijven voorsnog naast (en los van) elkaar bestaan. Wel is het de ambitie van

de 'bijzondere professional' om deze gescheiden werelden dichtert tot elkaar te brengen, meer te verbinden. Daar ligt voor het wijkgericht werken en voor samenlevingsopbouw nog een grote uitdaging. /

Lees meer:

Hendriks, F., Tops, P. (2005). Everyday fixers as local heroes: A case study of vital interaction in urban governance. In: *Local Government Studies*, 31. pp. 475-490

Jong, F. de (2010). *Grensoekers voor de sociale aanpak gezocht!* Rotterdam: KEI kenniscentrum

Reijndorp, A., L.Reinders (ed.) (2010). *De alledaagse en de geplande stad. Over identiteit, plek en thuis.* Amsterdam: SUN/Trancity

Reinders, L. (2011). 'Harde stad, zachte stad. De narratieve cartografie van het dagelijks leven. In: *Kunstlicht*, 32, pp. 52-63

Zwaard, J. van der (2010). *Scènes uit de Copy Corner.* Amsterdam: SUN/Trancity

Ton van der Pennen is senioronderzoeker Stedelijke Vernieuwing en Wonen aan het onderzoeksinstituut OTB van de TU Delft

Paul Vlaar, medeauteur van het competentieprofiel opbouwwerker, reageert op de kritiek die Jan Custers leverde in het vorige nummer.

Burgers aan het roer

Jan Custers toetst het competentieprofiel aan het principe van zelfsturing zoals dat in de Proeftuin Zelfsturing in Limburg met succes in de praktijk wordt gebracht. Volgens mij kan het competentieprofiel deze toets met glans doorstaan. Maar kennelijk ademt het competentieprofiel iets uit, waardoor Jan Custers er negatief op reageert. De aanpak van de opbouwwerker zou zich niet richten op de leefwereld, het zou leiden tot eeuwigdurende bijstand, het zou paternalistisch zijn en het zou vooral voor de burgers werken in plaats van burgers hun eigen verantwoordelijkheid te laten nemen. Dat zijn gevoelige punten en deze staan ook haaks op mijn opvattingen over opbouwwerk.

Laat ik eerst iets zeggen over de totstandkoming en de status van het competentieprofiel opbouwwerk. In de beroepenstructuur voor zorg en welzijn ontbrak volgens velen nog een competentieprofiel voor opbouwwerkers, een relatief kleine beroepsgroep, maar met een grote impact op ontwikkelingen als stadsvernieuwing, sociale vernieuwing, wijkbeheer, leefbaarheid, sociale veiligheid, diversiteit en tal van actuele maatschappelijke vraagstukken die in wijken, buurten en dorpen spelen. In 2010 besloten de sociale partners (MOgroep en Vakbonden) en de beroepsvereniging opbouwwerk positief in te gaan op het aanbod van MOVISIE om alsnog het profiel te ontwikkelen.

Een belangrijk argument hierbij was dat opbouwwerk van oudsher nauw aansluit op de principes achter de Wmo en Welzijn Nieuwe Stijl. Het profiel is gemaakt op basis van een groot aantal interviews met opbouwwerkers in de moderne beroepspraktijk, concepten zijn veelvuldig besproken met een adviesgroep waarin alle partijen actief betrokken waren en in expertmeetings werden de laatste geschillen geslecht. Uiteraard zijn we ook gedoken in de geschiedenis van het opbouwwerk en hebben we alle beschikbare literatuur meegenomen. We zijn met ons allen best een beetje trots op het resultaat: een moderne opbouwwerker die professionele ondersteuning biedt aan het hele scala van actieve burgers, vrijwilligers, bewoners met onvrede over hun leefsituatie tot aan meer kwetsbare burgers die uit zichzelf moeilijk in beweging komen. Met als instrumentarium lichte facilitering, professionele ondersteuning of meer intensieve interventies, al naar gelang het zelfoplossend vermogen van de betreffende burgers. Licht waar mogelijk, zwaar waar nodig. Daar waar burgers zelf het initiatief hebben, is de opbouwwerker adviserend op de achtergrond en waar initiatieven niet van de grond komen, zal de opbouwwerker het voortouw nemen en daarbij het eigenaarschap zo snel mogelijk in handen van de burger leggen. Althans, zo hebben we het bedoeld!

Naar aanleiding van het kritische artikel van Jan Custers heb ik het competentieprofiel nog een keer doorgelezen. En ja, Jan heeft op sommige punten gelijk. Doordat wij

competentieprofielen in een actieve vorm beschrijven, lijkt de opbouwwerker wel een erg druk baasje die op vele fronten actieve burgers bij elkaar brengt, de meer kwetsbare burgers activeert en die sociale en professionele netwerken in stelling brengt. Maar nu komt mijn punt: alle taakomschrijvingen, professionele spanningsvelden en competenties zijn doordrenkt van de voortdurende beweging van pro-activiteit naar professionele terughoudendheid. Als burgers het zelf kunnen: vooral niet mee bemoeien. Waar burgerinitiatieven niet goed van de grond komen, kun je deze een professioneel duwtje in de rug geven. Waar gesignaleerde vraagstukken niet worden opgepakt, neem je zelf het voortouw, waarbij van het van begin af aan de bedoeling is dat bewoners het initiatief zelf gaan overnemen. Opbouwwerkers werken in complexe situaties waarin sociale verhoudingen vaak problematisch zijn ten gevolge van tekorten op terreinen als wonen, werken, inkomen, opvoeding, opleiding, achterstelling en discriminatie. Er is niks mis mee als een opbouwwerker op professionele wijze initiatieven ontplooit om verbetering te brengen in deze verhoudingen. Daarvoor worden zij ook betaald. Ik ben geen cultuurpessimist, maar ik wil ook waarschuwen tegen een al te naïef cultuuroptimisme waarin de burger hoog op het schild geheven wordt en als vanzelf in staat is het roer in eigen handen te nemen. **!**

Tekst:

Paul Vlaar

Paul Vlaar is senior medewerker Beroepsontwikkeling bij MOVISIE

De Nederlandse Woonbond vierde enige maanden geleden zijn twintigjarig jubileum. Jaren waarin de bond zich ontwikkelde tot een professionele en gewaardeerde partij in de Nederlandse volkshuisvesting. Met de professionalisering nam echter ook de afstand naar de achterban toe en formaliseerde de bond. Bijt het succes hier ook in de eigen staart?

Tekst:

Tekst: John Custers

Fotografie

Jan-Reinier van der Vliet

Twintig jaar Woonbond Succes heeft ook nadelen

Voor de oorsprong van de jubilerende Woonbond moeten we naar het eind van de jaren zestig, ver voor de feitelijke geboorte op 24 november 1990. Overal in ons land begonnen huurders en bewoners zich te organiseren. Dit gebeurde langs drie sporen. In de steden kwamen de bewoners in opstand tegen de sloophamer, die hele wijken tegen de vlakke dreigde te slaan. In de groeikernen kwamen de huurders van woningcorporaties in het geweer tegen de plannen om de huren te liberaliseren en fors te verhogen. En verspreid door het land begonnen groepen met bijzondere woonwensen, van buitenlandse migranten tot krakers en woongroepen, luidkeels hun woonbehoefte kenbaar te maken. Het duurde niet lang voordat de drie bewegingen elk hun eigen landelijke belangenbehartiger en ondersteuner kregen: het LOS (Landelijk Ombudsteam Stadsvernieuwing) was er voor de bewoners in de buurten en wijken,

het NVH (Nederlands Verbond van Huurders) voor de huurdersorganisaties van de woningcorporaties, de LOBH (Landelijke Organisatie Belangengroepen Huisvesting) voor de groepen met bijzondere woonwensen. Alle drie hadden ze begin jaren zeventig de wind in de rug. Onder de PvdA-staatssecretarissen Jan Schaefer en Marcel van Dam kregen ze meteen subsidie om professionele krachten in te huren. Dat de LOBH daarbij vanaf het begin de grootste broek aandeed, kwam meer door het brutale en gewiekste functioneren van de toenmalige medewerkers dan door de omvang van de achterban; die was namelijk met afstand de kleinste van de drie.

Naar één Woonbond

LOBH, LOS en NVH hebben ruim vijftien jaar zelfstandig bestaan. Er waren wel onderlinge contacten, maar van veel samenwerking was geen sprake. Elk voor zich boekten de organisaties wel resultaat. Het NVH voerde veel

procedures tegen woningcorporaties om de positie van individuele huurders te versterken. Het LOS ondersteunde tal van actieclubs in oude wijken die succes hadden in hun strijd tegen sloop. En de LOBH wist de positie van bijzondere groepen op de woningmarkt op de volkshuisvestingsagenda te krijgen. Waar de drie echter nooit in slaagden, was de positie van wat toen de 'woonconsument' heette als groep of beweging structureel te verbeteren. Het woonbeleid was en bleef een exclusieve bezigheid van overheden en verhuurders. En ook in de wetgeving hadden de huurders en woningzoekenden als groep nog geen positie verworven. Dit veranderde na de komst van de Nederlandse Woonbond. Toenmalig staatssecretaris Heerma was een belangrijke katalysator bij de totstandkoming van de bond. Hij maakte LOBH, LOS en NVH min of meer duidelijk dat de subsidiekraan zou worden dichtgeknepen als ze afzonderlijk bleven doorgaan. En met zijn 'nota Heerma', die

Bewonerscommissie Complex 4 uit Nieuwegein kreeg de Porseleinen Pluim als beste bewonerscommissie van 2010.

bol stond van de ingrijpende maatregelen in de volkshuisvesting, zette hij de boel op scherp en stimuleerde hij dat de drie bloedgroepen ook in de concrete actie de handen ineen sloegen.

Successen

Eenmaal opgericht kende de Woonbond de problemen die we zien bij meer fusieorganisaties: hoe overbrug je de cultuurverschillen, hoe krijgt de nieuwe organisatie een solide financiële basis en hoe verwerf je positie in de buitenwereld? Het duurde ruim zes jaar voor de bond de organisatie intern goed op orde had. Een belangrijk vraagstuk was vooral hoe

de noodzaak van het verrichten van betaalde diensten te combineren was met de taak van belangenbehartiger van de Nederlandse huurders en woningzoekenden. De bond vond de oplossing in de scheiding tussen een stichting voor de betaalde dienstverlening (het WKA, Woonbond Kennis- en Adviescentrum) en een vereniging voor de belangenbehartiging. De vereniging, die de kern vormt van de Nederlandse Woonbond, is gebaseerd op het lidmaatschap van huurdersorganisaties en individuele leden. Voor de inbreng van de leden heeft de bond een democratische structuur opgebouwd die tot op de dag van vandaag goed functioneert, maar ook haar keerzijde heeft (zie later). Intussen is het aantal leden spectaculair gegroeid van zo'n 110.000 bij de oprichting tot 1,45 miljoen twintig jaar later. De Woonbond vertegenwoordigt nu de helft van de Nederlandse huurders, een belangrijke psychologische mijlpaal die eind augustus werd bereikt. De Woonbond heeft in zijn bestaan

veel successen geboekt. De misschien wel belangrijkste is de invoering van de Overlegwet op 1 december 1998 en een verbetering daarvan op 1 januari 2009. De Overlegwet geeft huurdersorganisaties een structurele plek in het overleg met de verhuurders. Verhuurders zijn nu wettelijk verplicht over alle beleidszaken advies te vragen aan de huurdersorganisaties. Verder moeten verhuurders het werk van de huurdersorganisaties financieel faciliteren. Door deze rechten is de positie van de huurdersorganisaties in Nederland duidelijk verbeterd. Als lid van de Woonbond hebben ze daarbij recht op een bepaald niveau van gratis ondersteuning; voor ingewikkelder zaken kunnen ze tegen gereduceerd tarief een beroep doen op de adviseurs van het WKA.

De Woonbond boekte meer successen dan alleen de Overlegwet: hij kreeg gedaan dat bewoners die hun huis moeten verlaten vanwege sloop of ingrijpende renovatie een wettelijk recht hebben op een verhuiskostenvergoeding.

Met de democratisering sloopt ook een zekere bureaucratie in de Woonbond

André Thomsen en Ronald Paping. Viering twintigjarig jubileum Woonbond

Huurders hoeven de woning, als ze verhuizen, niet meer in de oorspronkelijke staat terug te brengen. En alle liberalisatieplannen die diverse regeringen de afgelopen twintig jaar over de huurders uitstortten, werden door de Woonbond met succes bestreden. Ook wist de bond tal van bezuinigingen op de huurtoeslag te verzachten.

Formele structuur

Bij al deze successen horen de nodige kanttekeningen. Door de Overlegwet hebben huurdersorganisaties een vaste positie verworven in de volkshuisvesting, maar die positie is sterk verweven aan een bepaalde formele structuur. Huurdersorganisaties moeten aan eisen voldoen, willen ze een beroep kunnen doen op de Overlegwet. Het zijn keurige verenigingen met een vast bestuur dat op gezette tijden vergadert en jaarlijks verslag doet aan de achterban. Het is een structuur waarin, gechargeerd gesteld, de besluitvorming wordt gedomineerd door blanke mensen van wat hogere leeftijd. Jongeren en allochtonen vinden in huurdersorganisaties vaak moeilijk hun weg. En omdat de Overlegwet alles zo goed regelt, worden ze door kwaadwillende corporaties ook niet meer gehoord. Geen wonder dat de Woonbond, maar ook goedwillende corporaties, naarstig zoeken naar moderne manieren om jongeren, allochtonen en andere groepen die nu onvoldoende worden gehoord bij de besluitvorming te betrekken.

Naast de eigen achterban heeft ook de Woonbond zelf een formele structuur, die is gebaseerd op het lidmaatschap (met daaraan verbonden rechten) en een vaste democratische besluitvorming. Ook hier doet zich het probleem voor hoe het geluid van andere, in zichzelf niet goed georganiseerde groepen, een plek kan krijgen. Hoe kan de bond iets doen voor bijvoorbeeld mensen die anti-kraak wonen en met slechte huurvoorwaarden worden geconfronteerd, voor tijdelijke werknemers uit bijvoorbeeld Polen die worden gehuisvest in barakken of voor woningzoekenden die bij het zoeken naar een huis nauwelijks een kans maken? En hoe kan de Woonbond opkomen voor het belang van zich spontaan vormende groepen in buurten en wijken, die acute ondersteuning nodig hebben en zich het lidmaatschap van een bond (nog) niet kunnen permitteren? Allemaal vragen die de Woonbond zich ook zelf stelt, maar waar hij nog geen definitief antwoord op heeft gevonden.

Remmende voorsprong

De geschiedenis van de Woonbond is daarmee representatief voor die van veel organisaties in het maatschappelijk middenveld. De komst ervan is onmisbaar om bepaalde groepen een vaste plek te geven in de samenleving. Zonder de Woonbond hadden de huurders en hun organisaties nooit de goede positie gehad die ze nu hebben. Maar naarmate de bond daarin meer succes had, trad de wet van de remmende voorsprong in

werking. Het behoud van wat er is, kreeg minder gehoor. Spontane, vernieuwende initiatieven vinden minder gehoor, niet uit onwil, maar omdat een organisatie als de Woonbond daarvoor te gestructureerd en professioneel is geworden.

Leggen we de link weer naar de oorsprong, dan heeft de Woonbond het meeste weg van het vroegere NVH, de organisatie die opkwam voor de belangen van zittende huurders. De op vernieuwing gerichte LOBH is nauwelijks meer te herkennen in de Woonbond, net zo min als het op de ondersteuning van spontane bewonersinitiatieven gerichte LOS. Hun functie wordt tegenwoordig ingevuld door andere organisaties, zoals de op vernieuwing gerichte SEV (Stuurgroep Experimenten Volkshuisvesting) en het sterk vanuit lokale bewonersgroepen opererende LSA (Landelijk Samenwerkingsverband Aandachtswijken). Daarnaast vindt ook in de corporatiewereld zelf veel vernieuwing plaats, niet zelden op initiatief van oud-medewerkers van de bloedgroepen LOBH, LOS en NVH. Door deze ontwikkelingen hoeven de institutionalisering en het gevaar van conservatisme van de Woonbond niet als probleem te worden gezien, maar veelzeggend is het wel. Succes bijt inderdaad in de eigen staart, al groeit de staart gelukkig op een andere plek weer aan. /

Lees meer:

De auteur van dit artikel schreef een boek over de 20-jarige geschiedenis van de Nederlandse Woonbond, getiteld 'Twintig jaar op de bres voor huurders'. Bestellen via www.woonbond.nl, onder Webwinkel.

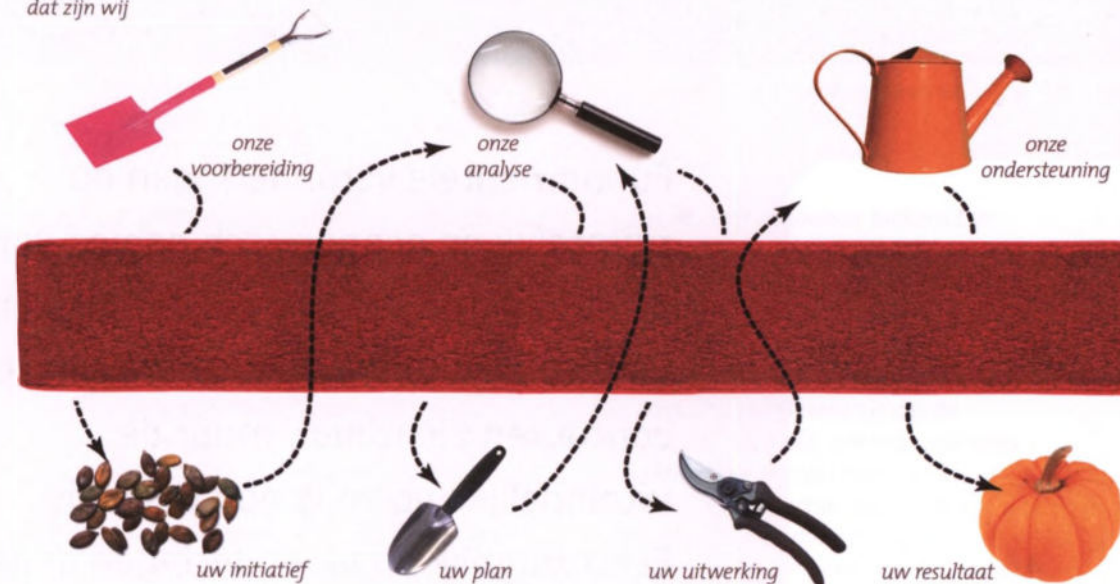
John Custers is zelfstandig journalist en tekstschrijver op het gebied van bouwen en wonen. Meer informatie: www.custersteksten.nl

Thema: **Gebiedsontwikkeling**

Gebiedsontwikkeling staat op de kaart. Momenteel is een omslag gaande van een grootschalige naar een meer fijnmazige aanpak. Netwerkachtige samenwerkingsvormen en een open procesaanpak zetten de toon. De klassieke scheidslijnen tussen ruimtelijke ordening en wijkgericht werken vervagen. Een zoektocht naar de verbinding tussen twee - voorheen gescheiden - werelden.

WE ROLLEN DE LOPER UIT voor goede initiatieven

de organisatie
dat zijn wij

de initiatiefnemer
dat bent u

Gebiedsontwikkeling in een nieuwe realiteit

Fundamentele veranderingen op ruimtelijk en economisch gebied vormen de aanzet tot een gebiedsontwikkeling nieuwe stijl. Inmiddels zijn de eerste contouren zichtbaar, maar de uiteindelijke vorm is nog ongewis. Een terugblik op veranderingen in de stedelijke ontwikkeling die het ontstaan van de nieuwe aanpak verklaren.

Tekst

Jeroen van der Velden

Fotografie

Piet Korporaal

Een gevel met verschillende huizen die te koop staan, ergens in Rotterdam

Sinds de kredietcrisis is er veel veranderd in de manier waarop stedelijke ontwikkeling in Nederland wordt bedreven. Door het inzakken van de grond-, woning- en kantoormarkt is de motor van veel gebiedsontwikkelingen stil komen te vallen. Op veel plekken biedt de traditionele werkwijze, waarbij relatief grote gebieden door een aantal grote partijen tot een wit canvas worden leeg geveegd om vervolgens volledig opnieuw ingevuld te worden, geen soelaas meer. En het is maar zeer de vraag of deze aanbodgerichte en kapitaalintensieve manier van opereren nog terugkeert.

Gedetailleerde plannen gekoppeld aan een grootschalige aanpak lijken langzaam plaats te maken voor een aanpak die

uitgaat van een ongewisse toekomst en tijdsplan. Dit is nog een zoektocht naar meer flexibiliteit, naar mogelijkheden om bij te sturen. Deze fundamentele verschuiving doet de Nederlandse ruimtelijke ordening op haar grondvesten schudden. De kern hiervan is dat de instituties als overheid, woningcorporaties en commerciële ontwikkelaars de maakbaarheidsgedachte steeds meer moeten loslaten en meer moeten luisteren naar en overlaten aan de burger. Deze ommekeer is niet uniek voor de ruimtelijke ordening, maar komt wellicht in deze wereld wel het hardste aan.

Oorzaken

Voordat de contouren van een gebiedsontwikkeling nieuwe stijl kunnen worden geschetst is het van belang

Een tuinhuysje in Proefpark de Punt, een tijdelijk gebouw naast een nieuwbouwproject in de aandachtswijk Bospolder-Tussendijken in Rotterdam

om verder in te gaan op de ruimtelijke en economische verschuivingen die de nieuwe aanpak verklaren.

De vastgoedmarkt zit op dit moment in de ijskast. Het is niet aannemelijk dat de kantorenmarkt op de middenlange termijn uit het slop zal raken. De woningmarkt zal wel een verbetering laten zien, maar zal waarschijnlijk niet meer de hausse kennen die we voorheen hebben gezien. De bevolkingsgroei is namelijk de grootste groei voorbij. In sommige delen van het land krimpt de bevolking inmiddels. In een groot aantal gebieden moet daarom geanticipeerd worden op een krimp van de ruimtebehoefte met alle gevolgen van dien.

De traditionele grootschalige manier van gebiedsontwikkeling is een kapitaalintensieve werkwijze. De recessies van de afgelopen jaren hebben ervoor gezorgd dat commerciële marktpartijen lastiger financiering kunnen krijgen. Zij kunnen pas aan de slag wanneer er een bepaalde zekerheid of afnamecapaciteit is

gegarandeerd. Kleine partijen, die vooral ontwikkelen voor eigen behoefte, hebben dit probleem minder.

Niet alleen voor ontwikkelaars, maar ook voor gemeenten wordt het lastiger om op de oude voet door te gaan. De recessies hebben geleid tot een flinke bezuinigingsopgave. Bovendien hebben veel gemeenten inkomsten kunnen genereren door actief deel te nemen op de grondmarkt. Deze inkomsten zijn komen te vervallen door de vastgoedcrisis. Grond hangt nu vaak als een loden last om de nek van de verantwoordelijke wethouder.

Herontwikkeling

Wat grootschalige gebiedsontwikkeling ook lastiger maakt, is de verschuiving van ontwikkeling van uitbreidingslocaties naar herontwikkeling van de bestaande stad. Het verlangen om groene open gebieden in Nederland te beschermen tegen de oprukkende stad is hier de voornaamste oorzaak voor. Bovendien zijn steeds meer partijen het erover eens dat met een

krimpende bevolking in het vooruitzicht de focus moet liggen op onderhoud in plaats van uitbreiding van de stad. Deze versterkte focus op herontwikkeling heeft grote gevolgen voor de gebiedsontwikkeling. In Nederland wordt in vergelijking tot veel andere landen al in een vroeg stadium in de levensloop van een wijk overgegaan tot herontwikkeling. Hierdoor is de vastgoedwaarde in het gebied nog hoog, is het kostbaar om vastgoed te slopen en zijn de verdienmogelijkheden beperkt. Bovendien is herstructurering van de bestaande stad complex, omdat er vaak veel partijen in het gebied werkzaam zijn of een grondpositie hebben. Dit alles maakt een grootschalige aanpak moeilijker.

De uitdagende combinatie van een toenemende complexiteit van de opgave, afnemende verdien capaciteit, hogere investeringskosten en risico's, en tegelijkertijd een groeiende behoefte aan kwaliteit en maatwerk forceren overheid

en markt bij gebiedsontwikkeling te zoeken naar andere vormen van waardeontwikkeling. Nu grond en vastgoed niet meer de waardedragers zijn van een gebied moet zowel in procesmatige, financiële als inhoudelijke aspecten nieuwe rendementen worden gevonden om binnenstedelijke ontwikkelingen van de grond te krijgen. De nieuwe opgave vraagt om creativiteit, ruimte voor kleinschalig initiatief en om ondernemerschap.

Faciliterende overheid

Overheden leggen de bal duidelijk terug bij de burger. Het Rijk stelt keuzevrijheid en creativiteit voor provincies en gemeenten, ondernemers en burgers centraal in het ruimtelijk beleid. Wettelijke kaders worden hiervoor teruggedrongen, zoals de vereenvoudiging van het omgevingsrecht en taken van het Rijk worden verder gedecentraliseerd naar lagere overheden om maatwerk meer mogelijk te maken. Gemeenten nemen steeds meer een faciliterende houding aan en geven meer ruimte voor bijvoorbeeld zelfbouw en tijdelijke invulling van leegstaande gebouwen en braakliggende terreinen in de stad.

Op dit moment zijn plannen voor gebiedsontwikkeling vaak in een

vroeg stadium dichtgeregeld en erg gedetailleerd. In dit blauwdrukdenken worden aanwezige potenties, nieuwe inzichten en rendementen onvoldoende gesignaleerd en meegenomen in de ontwikkeling. Binnenstedelijke gebiedsontwikkelingen zullen in vergelijking tot de uitleglocaties meer voorwaardenscheppend van karakter moeten zijn. Vanuit een langetermijn focus, aan de hand van kortcyclische planprocessen kan telkens worden gezocht naar nieuwe kansen en coalities. Op die manier ontstaat er meer ruimte voor maatwerk, voortschrijdend inzicht en de noodzakelijke, organische ontwikkeling van onderop.

Nieuwe partijen

Het is van wezenlijk belang geworden om nieuwe partners bij gebiedsontwikkeling te betrekken en hen aan te spreken op hun ondernemerschap en investeringsbereidheid. Veel meer partijen dan nu vaak betrokken zijn bij een ruimtelijke ontwikkeling van een gebied hebben baat bij een gebiedsontwikkeling. De baten zijn nu vaak nog onvoldoende hard te maken, waardoor het lastig wordt nieuwe partijen te verleiden om deel te nemen in een ontwikkeling. Een bekend obstakel is bijvoorbeeld het kwantificeren en kapitaliseren van rendementen in het

Overheden moeten de maakbaarheids-gedachte loslaten en meer overlaten aan en luisteren naar de burger

sociale domein. Naast dat hier talrijke praktische haken en ogen aan vast zitten, is er bovendien een cultuuromslag nodig in de sociale sector om beleidsdoelstellingen te kwantificeren, te monitoren en kapitaliseren.

Eerste contouren

Al deze ontwikkelingen maken dat momenteel de eerste verschuivingen naar een gebiedsontwikkeling nieuwe stijl plaatsvinden. De eerste contouren zijn zichtbaar, maar inherent aan alle veranderingen zijn per type opgave en gebied bovendien weer andere verschuivingen en uiteindelijke uitkomsten te verwachten. █

Verschuivingen in de gebiedsontwikkeling

- Van een gesloten naar een open planproces. Het planproces verschuift van vastomlijnd proces met een beperkt aantal partijen naar een open planproces met ruimte voor vele kleine en grote partijen.
- Organische groei. Het gebied wordt geleidelijk, passend bij de op dat moment heersende opvattingen en behoeften, ontwikkeld.
- Geen blauwdruk. De uiteindelijke invulling is niet vast te leggen. Een stip op de horizon bepaalt de gezamenlijke ambitie. De weg hiernaartoe wordt continu geëvalueerd en bijgesteld.
- Eigenaar-gebruikersmodel. Een veel groter deel van de ontwikkelingen wordt geïnitieerd en uitgevoerd door de eigenaren en gebruikers. Marktpartijen en gemeente zijn hierin vooral faciliterend.
- Andere rendementen. De kosten voor grondaankoop en herontwikkeling zijn bij binnenstedelijke locaties hoog. Zeker wanneer grondsanering noodzakelijk is. In veel gevallen zal dit leiden tot een negatief saldo. Om de investeringen toch rendabel te maken, zullen andere rendementen (zoals sociaal rendement) meegewogen moeten worden bij de investeringsbeslissing.

Jeroen van der Velden is adviseur van KEI kenniscentrum stedelijke vernieuwing

Arnold Reijndorp

Geen grote wijkaanpak van bovenaf nodig

maar juist heel subtiele benadering

Tekst

Frans van der Heijden
en Henk Krijnen

Fotografie

Angelo Goedemondt

Sociale professionals in de wijk hebben te weinig oog en oor voor de alledaagse werkelijkheid, meent stadssocioloog Arnold Reijndorp. Ze streven doelen na die een politiek zonder achterban voor hen bepaalt. En de uitvoering ervan wordt aan de goedkoopste aanbieder uitbesteed. Kortom, samenlevingsopbouw is zijn ziel kwijtgeraakt. Maar Reijndorp ziet ook licht aan het eind van de tunnel.

De wijk is een sociaalruimtelijke 'constructie', waarin bewoners en professionals in een patstelling zijn gemanoeuvreerd, schrijft u in 'De geplande en de alledaagse stad'. Wat is er fout gegaan?

"Het gaat om een spanning tussen twee werelden – de professionele en de alledaagse – die verschillend gestructureerd zijn. En waar uiteenlopende doelen en ambities gelden. Je kunt als professionals wel mooie maatschappelijke doelen nastreven, maar je moet ook gewoon oog hebben voor wat mensen bezighoudt, hoe het toegaat dan wel misgaat in de alledaagse werkelijkheid. Doordat de professionele wereld steeds meer 'georganiseerd' is en zich de wijk heeft toegeëigend als werkterrein, zijn die doelen steeds dwingender geworden. Mensen móeten burger zijn, móeten zich betrokken voelen. Professionals vragen zich niet meer af of de nagestreefde maatschappelijke

doelen eigenlijk nog wel gelegitimeerd zijn, en door wie. Terwijl ze op grond van diezelfde doelen wél steeds interveniëren in het dagelijks leven van mensen."

Het gangbare beeld is dat al in de jaren zestig en zeventig, toen de bewonersparticipatie opkwam, de burger is bevrijd door de sociale professional. Wat u schetst lijkt precies de omgekeerde uitkomst...

"Ik ging destijds zelf als kritische student de wijk in, maakte deel uit van een soort coalitie tussen nieuwe (aankomende) professionals en de bewoners. Wat studenten en arbeiders bond, was hun beider aversie tegen de elite. De potentiële kloof werd dus gedicht doordat de partijen méér gemeen hadden dan ten tijde van de verzuiling, toen sociale werkers vanuit een hoger ideaal in de wijk neerdaalden. Tegen die oude organisaties zeiden bewoners nu: 'Hallo, we zijn al geëmancipeerd!' – want dat was natuurlijk het doel van de zuilen: verheffing – 'We willen hier blijven wonen, deze oude wijk kan heel goed nog opgeknapt worden.' En de nieuwe professionals ondersteunden dat van harte. In de stadsvernieuwing die toen op gang kwam, zag je ook een mentale omslag bij de beroepsgroep. De bewoners, inmiddels betrokken en geactiveerd, werden niet langer gezien als op te voeden objecten maar als actoren in een participatieproces. De klassieke opbouwwerker – die mensen

Arnold Reijndorp is bijzonder hoogleraar sociaal economische en ruimtelijke ontwikkelingen van nieuwe stedelijke gebieden (Han Lammers Leerstoel) van de afdeling geografie, planologie en internationale ontwikkelstudies aan de Universiteit van Amsterdam.

wilde emanciperen en integreren – was nu vooral de ondersteunende, soms zelfs méé actievoerende opbouwwerker die zich op een betere leefsituatie voor bewoners richtte. Net zoals wij dat als nieuwe professionals samen met bewoners in de stadsvernieuwing deden.”

Niks mis mee, zou je zeggen. Toch?

“Nou... doordat die nieuwe coalities het van de oude zuilenorganisaties overnamen, is indirect ook de

Publieke domein in brede zin is ook echt een publieke zaak, niet enkel een politieke of een professionele

legitimatiebasis voor sociaal ingrijpen verzwakt. Het hele netwerk van sociale professionals was destijds namelijk ingebed in de verzuielde organisaties – en die hadden sterke achterbannen die meebepaalden ‘hoe het moest’ en voor de noodzakelijke verankering zorgden. Dat noemden wij in Nederland het maatschappelijk middenveld. In Amerika heet dat de civic society. De kern is dat het publieke domein in brede zin - fysiek, maatschappelijke en politiek - ook een publieke zaak is, niet enkel een politieke of een professionele. Zo kwamen, in samenspraak met de politiek, maatschappelijke doelen tot stand. Doordat die basis weggleed, is het primaat vanaf de jaren zeventig naar de politiek opgeschoven. Dat schijnen veel mensen vanzelfsprekend te vinden, maar hoezo eigenlijk? Waarom zou de politiek de maatschappelijke doelen bepalen, terwijl politici zelf ook geen achterbannen meer hebben? Waar is de legitimatie? Dat geldt trouwens óók voor de welzijnsorganisaties en

woningcorporaties: allemaal onder dwang stichtingen geworden, zonder leden. Daar komt de vanzelfsprekendheid bij waarmee de zorg- en welzijnssector zich dat hele aanbestedingssysteem heeft laten aanleunen... Er is nu een soort schema ontstaan: de politiek is eigenaar van de maatschappelijke doelen en huurt voor de uitvoering organisaties in. Waarmee ook formeel wordt vastgelegd dat de professionals louter gedreven worden door die politiek geformuleerde doelen. Ze hebben een te monitoren taak, waar geld tegenover staat. Oftewel: ‘Voor jou een ander’. Rampzalig, want dat holt het vakmanschap uit. De professional hoeft niet meer na te denken over de verhouding tussen de alledaagse en de geplande wereld: dat heeft de politiek al voor hem gedaan.”

Hoe kan het dat de professionals daarin meegingen?

“Ik denk dat zij amper nog eigen ideeën hadden over hun professionaliteit, waar ze nou precies voor stonden, in welk veld ze eigenlijk opereerden. Daar is, ten onrechte, nooit een discussie gevoerd – en dan schuif je weg van het vak. Wellicht heeft ook een rol gespeeld dat het opbouwwerk zich in de jaren zeventig en tachtig zo sterk ging richten op het ondersteunen van die actieve bewonersgroepen. Terwijl de wijken ondertussen enorm aan het veranderen waren, wat toch het echte pakkie-an is van samenlevingsopbouw. De multiculturele samenleving ontkiemde, er ontstonden rellen rond gastarbeiders, enzovoort. Uiteindelijk kwam er wel aandacht voor, maar toch weer in de oude modus: betrekken, integreren. Dat had trouwens ook te maken met het probleemcumulatiebeleid dat zich toen aandiende. Participeren werd niet beschouwd als iets wat mensen gewoon doen, maar wat ze móeten doen. Terwijl mensen op zoveel verschillende manieren en gebieden kunnen participeren – ook geografisch. Maar nee: de wijk werd dé plek waar steeds meer, zo niet alle maatschappelijke strategieën hun plek vonden. En alles moest tegelijk op

verschillende beleidsterreinen worden opgelost. Ik denk dat die cumulatie van strategieën ook tot opstapeling van problemen in wijken leidt.”

U ziet niet zoveel in een integrale wijkaanpak...

“Als de wijk eenmaal is aangewezen als de plek waar je intervineert, krijg je een zichzelf versterkend effect. Beter burgerschap? Onderwijsvernieuwing? Extramuralisering? Eerstelijnszorg? Dichter bij de mensen? Dat doen we als vanzelf allemaal in de wijk, want die ligt er al, die heeft al een structuur. Deels klopt dat ook. En in de wijk komt natuurlijk ook alles bij elkaar. Maar: niet alles gaat over die wijk. Dat is het punt. Ik pleit ervoor om eens kritisch te kijken: is de wijk wel altijd de logische plek? Hoe zit het bijvoorbeeld met de kernfunctie van de Brede School voor de wijk als lang niet alle ouders hun kinderen daar heenbrengen? Veel zaken zijn helemaal niet zo wijkgebonden. En de oplossing van het ene wijkprobleem leidt ook niet ‘integraal’ tot de oplossing van het andere. Het werkt echt niet zo dat als je een jongere eenmaal op een opleiding hebt, hij niet meer met anderen loopt te kloten op straat. Want vaak speelt groepsdynamica daarin een grote rol – en groepen zitten vaak heel anders in elkaar, hebben ook een heel andere functie dan je denkt.”

Hoe moet het dan wél, volgens u?

“Voor mij gaat het niet om het bestrijden van achterstanden maar om het begeleiden van transitie. De alledaagse wereld draait om vertrouwde en routines. De alledaagse processen raken in de war doordat wijken veranderen. En nogmaals: het nastreven van maatschappelijke doelen als bijvoorbeeld extramuralisering draagt daaraan bij. Bewoners raken hun vertrouwde kwijt. De vraag is dan: hoe kunnen mensen in die situatie met elkaar omgaan? Hoe kunnen er nieuwe routines ontstaan die tot een nieuwe vertrouwde leiden? Daar heb je geen grote wijkaanpak van bovenaf voor nodig, maar juist een heel

subtiele benadering, soms zelfs van persoon tot persoon. Goed kijken: in wat voor netwerken zitten mensen? Het kan best dat ze in de eigen buurt een beperkt kringetje hebben, maar elders juist een uitgebreid netwerk. En: een netwerk op het ene terrein functioneert niet zomaar op het andere. Waar nodig én mogelijk moet je mensen uit netwerken verbinden – en liefst de goede mensen. Belangrijk is dat de vertrouwde terugkomt. Dat zit hem niet in méér contacten met bureaus, het is een combinatie van afstand bewaren en waar nodig een beroep doen op anderen. Het gaat erom mensen te ondersteunen bij het doorbreken van de handelingsverlegenheid die er is. En: zorgen dat er plekken zijn waar buurtbewoners elkaar als vanzelfsprekend ontmoeten.”

Wat vraagt dit van de rol en professionaliteit van opbouwwerkers? U zei al dat ze grote moeite hebben om hun eigen vak te definiëren...

“Samenlevingsopbouw heeft een permanente rol in het kijken: hoe kunnen mensen op een soepeler manier met veranderingen omgaan zonder dat we daar meteen weer nieuwe structuren op zetten? Fijnmazige verbindingen leggen waar mensen dat wensen maar zelf niet kunnen, of niet doen. Wat ik echter zie, is dat opbouwwerkers de laatste jaren nogal eens als een soort coördinator in de integrale aanpak fungeren. Of zich sterk richten op kwetsbare groepen, terwijl daar al allerlei gespecialiseerde zorg voor is. Waarom niet gewoon als dé deskundige optreden in een veranderende samenleving, waarin niemand meer goed weet hoe het werkt? Professionele kwaliteit is er genoeg, dat zie je bijvoorbeeld in de projectencarrousel. Die projecten worden vaak heel kundig aangestuurd door voormalige opbouwwerkers die zich verzelfstandigd hebben en nu als een soort A-teams worden ingehuurd. Zij kunnen heel precies laten zien: wat is hier het probleem en hoe zou de aanpak moeten zijn? Dat is misschien ook wel de juiste weg voor reprofessionalisering:

Het gaat niet om het bestrijden van achterstanden, maar om het begeleiden van transitie

dat opbouwwerkers niet meer in dienst treden van die oude instellingen die door de gemeenten worden ingehuurd en concurreren om aanbesteding, maar dat het om mensen gaat die een netwerk vormen en vanuit die eigen professionaliteit het vak weer opbouwen.”

Maar hoe wordt dat institutioneel ingebed? Wie is dan de opdrachtgever? “Dat kan voor een deel de lokale politiek zijn, maar niet zoals het nu gaat: dat zij alleen bepaalt wat er moet gebeuren en dat dan even aanbesteedt. Opdrachtgeverschap is een kwestie van: wij zien problemen doordat die wijk verandert, en dat willen we nou eens niet achteraf hoeven corrigeren. Hoe kunnen we dat proces nu goed begeleiden? We nodigen drie deskundige opbouw-ZZP'ers of -bureaus uit: kom met een goed plan, dan trekken wij daar geld voor uit. Maar niet als enige: in zo'n wijk zijn ook andere belanghebbenden, zoals corporaties. Die willen daar ook geld in steken. Zo krijg je dus een heel andere manier van werken dan wanneer het primaat bij de politiek ligt. Samenlevingsopbouw, dat is iets waar we met z'n allen over gaan. █

De alledaagse en de geplande stad. Over identiteit, plek en thuis; Arnold Reijndorp, Leeke Reinders (Red.) Uitgeverij SUN architecture. ISBN 9789085068266

Frans van der Heijden is publicist. Henk Krijnen is hoofdredacteur van MO/samenlevingsopbouw

Gebieds- ontwikkeling nieuwe stijl doe je samen

Niet langer aan het subsidie-infuus liggen vereist veel durf, lef en vooral eigen ondernemerschap van bewoners, ondernemers en maatschappelijke partners. Het vergt ook van de overheid, ontwikkelende partijen en professionals een volstrekt andere -lees dienstbare-opstelling. Zie hier de opgave van de toekomst.

Tekst

Antoinette van Heijningen
en Damo Holt

Fotografie

Antoinette van Heijningen

In de deelgemeente Feyenoord is gewerkt aan het bouwen van microstructuren in de wijk

Het Watertorenberaad schrijft in het Werkboek 2010: "De toekomst van integrale gebiedsontwikkeling zal er anders uitzien. De marktomstandigheden zijn als gevolg van de economische en financiële crisis totaal veranderd, projecten zijn stil gevallen, de vraag om duurzaamheid en kwaliteit beïnvloedt de opgave en het spel verandert door heroverwegingen ten aanzien van ons volkshuisvestelijk stelsel en enorme bezuinigingen. Er is sprake van een nieuwe realiteit."

Waar er de afgelopen jaren te gemakkelijk gebouwd kon worden en afnemers genoodzaakt waren om het geleverde te accepteren, is er nu meer en meer een roep uit de samenleving om op te houden met het bouwen van troep; klanten willen meer zeggenschap over hun woning of commercieel vastgoed.

Maar hoe gaan we dat nu allemaal doen?

Burgerparticipatie, in de zin van meepraten of meedoen met iets dat anderen bedacht hebben, is niet genoeg. Men zal echt samen aan het werk moeten: co-creatie. En dit vereist een andere aanvliegroute.

Watertorenberaad

Sinds 2010 werkt een aantal prominente partijen samen om gebiedsontwikkeling in ons land vlot te trekken. Deelnemers zijn gezichtsbepalende bestuurders en directeuren van alle voor gebiedsontwikkeling cruciale partijen: de overheid (ministerie, provincie, grote gemeenten), de corporaties, private ontwikkelende en beleggende partijen, banken, adviesbureaus en professionele organisaties (TU Delft, Erasmus Universiteit, NIROV). Zie www.watertorenberaad.nl

De bouwstenen voor deze procesomkering zijn:

Interactieve 'open source' gebiedsontwikkeling

Dit houdt in, de vorming van digitale netwerken (van kopers, huurders, exploitanten). Vorm klankbord- of focusgroepen waarin, à la de marketingtechnieken van de reclamesector, de mening en reacties van geselecteerde respondenten worden gepeild. Betrek daarbij mailingtechnieken en het internet. Een verdergaande stap is het gebruik van 'social media' zoals Hyves, Facebook of LinkedIn waar digitale communities van geïnteresseerden of gelijkgestemden kunnen ontstaan rondom een thema of een project. Hier experimenteert Den Haag Erasmusveld bijvoorbeeld mee. Bij de ontwikkeling van Eindhoven Strijp R is voornamelijk gewerkt met focusgroepen die langzaam van kleur verschiepen, van stakeholders en bewoners uit de omgeving naar de daadwerkelijke toekomstige bewoners.

Gebiedsverhalen

Door Pact op Zuid en Woonstad is in de deelgemeente Feijenoord gewerkt aan het bouwen van microstructuren in de wijk Feijenoord. Microstructuren zijn transdisciplinaire netwerken van bewoners, ondernemer, professionals en academici die hun krachten binden om een bepaalde ambitie te realiseren. Enkele lessen uit 'Feijenoord Vertelt'¹ (het complete verhaal van Feijenoord in boekvorm):

- Uitgangspunten zijn: de kracht van bewoners aanboren, kansen aangrijpen, en wederzijds respect en gelijkwaardigheid. Feijenoorders bleken heel goed in staat te zijn hun belangen in de verhalen te herkennen en konden ook goed omgaan met de tegenstrijdigheden en meerstemmige geluiden.
- De focus lag op ondernemende mensen die persoonlijk zijn uitgezocht en via via is de groep uitgebreid. Het is beter om niet iedereen mee laten doen omdat het om gelijkgestemde belangen gaat.

Feijenoord Vertelt

Mensen die mee willen doen, zijn vaak andere mensen dan degenen die alleen mee willen praten.

- Harde noot om te kraken is dat professionals zijn getraind op hun ondersteunende rol. De neiging bestaat om in de oude rol te vervallen.
- De continuïteit is broos vanwege het vertrek van de sleutel- medewerkers van het traject naar andere banen.

Woonconsumenten en (collectief) particulier opdrachtgeverschap

Laat de lokale gemeenschap samen een rol spelen in de ontwikkeling van hun gebied. Er is voor eigenlijk iedere bewoner – en zeker voor de straat, blok of buurt als geheel - veel te winnen als de controle over de eigen leefomgeving herwonnen wordt. De ervaringen met particulier opdrachtgeverschap (in welke variant dan ook) tot nu toe zijn dat het met name mensen betreft uit de midden- en hoger opgeleide categorieën. Bij 'klushuizen'achtige projecten zijn het vaak jongere (startende) stellen en bij eigenbouw (vrijstaand op eigen kavels) vaak wat meer bemiddelde mensen die wat verder in de levenscyclus en inkomensniveaus zijn.

Co-creatie

De rolinvulling van partijen verandert. Ontwikkelaars, bouwers en/of corporaties worden meer en meer adviseurs en leveranciers van expertise in ontwikkeling, aanleg en beheer. Bewoners, exploitanten en andere (eind)gebruikers worden coproductent. Deze rolverandering

vraagt van beide partijen een mind shift. Van professionals vraagt dit onder andere dat ze moeten kunnen omgaan met diversiteit en uiteenlopende meningen, écht communiceren, niet alleen informeren en aanhoren, een op voorhand onzekere uitkomst accepteren en professionele ondersteuning en langjarig commitment leveren: niet weglopen. Van de coproductent vraagt dit onder andere: open en eerlijk zijn over de eigen motieven, belangen en posities, acceptatie van gemeenschapsbelang boven eigen belang, zelfwerkzaamheid en het nemen van risico's. Hoe ga je nu samen aan de slag in de praktijk? Regel om te beginnen niet alles van te voren dicht. Start voor de verandering eens met een lager ambitieniveau en kijk hoezeer je dat samen door de tijd heen kunt opkrikken. Dit werkt motiverender dan altijd zo hoog mogelijk (met alle risico's van dien) in te zetten. Zo werkt samenlevingsopbouw toch ook: begin bij het begin, onderneem het avontuur en maak er samen wat van. Niemand kan het meer alleen. █

¹ Meer informatie over de aanpak via: info@urbancore.nl

Antoinette van Heijningen is medeoprichter van het Watertorenberaad en eigenaar van het adviesbureau Urbancore. Damo Holt is eveneens medeoprichter van het Watertorenberaad en lid van het managementteam van Ecorys

In 2010 zijn in Zwolle en Dronten de eerste ervaringen opgedaan met een kleinschalig project om minima aan te sporen te gaan tuinieren op een volkstuin. Een gesprek met Jetske de Jong van stichting CliP, initiatiefnemer van het project.

Tekst:

Catrinus Egas

Fotografie

Jetske de Jong

Participatieproject voor minima

Volkstuinvitaminen

Het idee om te tuinieren in een volkstuin ontstond toen stichting CliP in gesprek was met mensen van de voedselbanken, aldus Jetske de Jong. "Een van hen zei; 'ik heb mijn eigen voedselbank, namelijk mijn volkstuin'.

Daar zijn we op door gaan borduren en we verbonden het idee van goedkoop zelf een deel van je voedsel verbouwen en de stimulans om sociaal actief te worden en relaties op te bouwen."

Hoe zijn jullie vervolgens aan de slag gegaan?

"We hebben een uitgebreid landelijk netwerk van mensen die op een of andere wijze actief zijn in lokale sociale activiteiten. Daaronder zijn ook veel mensen met een volkstuin. Die zijn we toen gaan bellen en zij zijn op hun beurt weer anderen gaan bellen. Zo hadden we al snel een werkgroep bij elkaar van enthousiaste tuinders. Een aantal van hen was bereid om in hun gemeente de kar te trekken. Ze

Stichting Cliëntenperspectief (CliP) is een landelijke organisatie die groepen en organisaties ondersteunt om vorm en inhoud te geven aan lokaal sociaal beleid. Het volkstuinenproject is een samenwerking tussen gemeenten en volkstuinverenigingen.

hebben eerst de medewerking van hun volkstuinvereniging geregeld en vervolgens met onze hulp de gemeente benaderd voor samenwerking. CliP heeft een projectplan aangeleverd en subsidie geregeld bij twee landelijke fondsen voor de bescheiden kosten. Die aanpak leidde tot drie initiatieven: Zwolle, Dronten en Meppel. Daarvan zijn uiteindelijk de projecten in Zwolle en Dronten doorgegaan.”

Wat zijn precies de rollen van de volkstuinvereniging en de gemeente?
“De volkstuinvereniging wordt gevraagd om mensen met een minimuminkomen op te nemen die willen (leren) tuinieren. De vereniging stelt een halve of hele are grond per deelnemer beschikbaar en zorgt dat er een ‘tuincoach’ is die de deelnemers begeleidt. De vereniging zorgt ook voor (tweedehands) gereedschap, een tuingereedschapskist en wat poot- en zaaigoed om te beginnen. Er worden per vereniging een paar plaatsen beschikbaar gesteld: het moet voor de vereniging ‘goed te doen’ zijn. In de twee pilots ging dat erg goed. Na een oproep in de plaatselijke krant

stroomde het tweedehands gereedschap binnen en een van de tuinders timmerde van afvalhout gereedschapskisten. En er zijn bij de vereniging vaak genoeg tuinders met een sociale instelling die een ander kunnen adviseren en begeleiden. De gemeente Zwolle heeft veel bijstandgerechtigden en mensen met lage inkomens aangeschreven en uitgenodigd om mee te doen. Dat heeft geleid tot zo’n 400 aanmeldingen. Daar hadden we nooit op gerekend. Die aanmeldingen kwamen binnen bij de voorzitter van de volkstuinvereniging. Overigens bleken er ook veel mensen te hebben gereageerd die dachten dat het verplicht was. Daar moet je dus mee uitkijken. In de gemeente Dronten is vooral geworven via de voedselbank en met een oproep in de krant.

De gemeenten dragen wel bij in de kosten voor de huur van de volkstuin, het frezen van de grond, wat gereedschap en poot- en zaaigoed. Afhankelijk van de vereniging en de locatie, gaat het om een bijdrage tussen de €200 en €400 per deelnemer. Dat valt dus erg mee. In Hogeveen heeft de gemeente de uitvoering van het Volkstuinproject in

handen gegeven van Werkpro Drenthe, een organisatie voor maatschappelijke participatie van zwakkere groepen in de samenleving. Na een aanvankelijk moeilijke start is het tuinproject hier toch succesvol geworden. Een groep mensen van Werkpro onderhoudt gezamenlijk een tuin en de opbrengst wordt gedeeld.”

Jullie beschrijven het als een participatieproject voor minima. Heeft het ook een participatieresultaat opgeleverd?
“Kijk, natuurlijk kan het bijdragen aan de sociale activering van deelnemers, maar je moet er niet een te zware doelstelling op plakken. Eigenlijk moet je het simpel en kleinschalig houden. Op het niveau van de individuele deelnemer kun je natuurlijk wel verschillende activiteiten met elkaar verbinden. Als zo’n volkstuin een goede manier is voor iemand om eens uit huis te komen en een hobby te ontwikkelen en om sociale contacten op te doen, kan dat best worden verbonden met een inspanning van de sociale dienst om zo iemand verder te begeleiden naar sociale activiteiten en misschien wel naar werk. Maar als

je die doelstelling op dit project plakt, schiet je door. Bovendien werk je met vrijwillige tuinders die alleen begeleiding bieden bij het tuinieren en die hun enthousiasme kunnen overdragen. Als er meer sociale begeleiding nodig is, moet die ergens anders worden geboden. Er zijn mensen die het niet redden om hun tuin te onderhouden door persoonlijke problemen, een slechtere gezondheid of andere klachten. Dat is niet vreemd: elke volkstuin kent verloop. Bij deelnemers met wat meer 'groene vingers' loopt het vanzelf. Verschillende deelnemers maken er een familieactiviteit van door de kinderen en andere gezinsleden bij hun tuin te betrekken. Twee deelnemers gaan komend seizoen zelfs door met een dubbele hoeveelheid grond! Maar als mensen afhaken moet je niet van de vrijwillige tuinders verwachten dat ze de sociale begeleiding op zich gaan nemen. Je moet dit project dan ook zien als onderdeel van een ruimer aanbod aan stimulansen en begeleiding. Ook de context van het project is belangrijk. Dwang van de sociale dienst moet je vermijden. Je moet het zien als een kans voor een aantal mensen.

Daarom moet je ook van tevoren goed nadenken over je doelstelling en dus duidelijke criteria opstellen voor de selectie van deelnemers. Het is vooral belangrijk dat deelnemers er zin in hebben en dat ze er plezier aan beleven."

Gaan jullie nog nieuwe projecten opzetten?

"Nee, we hebben de opzet kunnen uitproberen en uitwerken. Dat hebben we neergelegd in een folder en op onze website. Verder zijn we altijd bereid om vragen te beantwoorden en advies te geven. Als landelijke organisatie een project bij een gemeente gedaan krijgen is bovendien lastig. Je hebt een lokale kartrekker nodig, is onze ervaring. Iedereen vindt het een bijzonder sympathiek idee, maar momenteel staan bij gemeenten zo'n beetje alle knoppen verkeerd. Toch zien we wel mogelijkheden en je ziet dat mensen er ook spontaan mee aan de slag gaan. En het zou natuurlijk mooi zijn als het opbouwwerk het idee oppakt! In Emmen wordt er door de huurdersvereniging samengewerkt met een woningbouwvereniging om

de achtertuinen van bewoners als groentetuin in te richten. In Amsterdam wordt nu geprobeerd om het idee om te zetten in de vorm van een buurttuin. Daarmee wordt het meer collectief gericht op de buurt, al kunnen individuele deelnemers daar dan natuurlijk toch dezelfde stimulans ondervinden als bij een volkstuin. Dit soort initiatieven laat ook zien dat het idee in allerlei vormen kan worden uitgevoerd. Daarmee krijgt het zijn eigen vlucht en dat is meer dan we vooraf hadden durven hopen." /

Lees meer:

Meer informatie: www.stichtingclip.nl/volkstuin

Catrinus Egas is zelfstandig gevestigd opbouwwerker

Over overheid, tussenheid en onderheid

Gebiedsontwikkeling

als **'tarte tatin'**

Tekst

Kees Machielse

Fotografie

Kees Machielse

In het tuindorp Heijplaat in Rotterdam loopt een experiment met 'omgekeerde' participatie

Niet de voorstellen en ideeën van overheden als vertrekpunt van participatie nemen, maar die van bewoners. In het Rotterdamse Heijplaat wordt al geëxperimenteerd met deze 'tarte tatin' van de participatie. Voor overheden betekent deze omkering het loslaten van huidige inspraakpatronen. Sociale media spelen een grote rol in deze nieuwe vormen van participatie.

Burgerparticipatie op zich is een vertrouwd verschijnsel. Al zeker sinds de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw worden, met wisselend succes, allerlei trajecten van participatie en burgerbetrokkenheid uitgetoet. De stadsvernieuwing is daar een goed voorbeeld van. Deze aanpak werd begin deze eeuw opgevolgd door het collectief en publiekprivaat opdrachtgeverschap waarbij de overheid stimuleerde dat bewoners alleen of met elkaar opdracht gaven voor het bouwen van nieuwe woningen.

De laatste jaren worden de schijnwerpers weer opnieuw op burgerinitiatieven gericht, mede omdat de overheid zich steeds meer terugtrekt en minder probeert te regelen maar ook vanwege sterke toegenomen mondigheid van bewoners. De Nederlandse wetgeving kent ook voldoende regels en procedures die omschrijven hoe aan burgerparticipatie inhoud gegeven moet worden. Wat echter bij deze vormen van participatie steekt, is dat de overheid bepaalt wat er gebeurt. Ze doet dit op procedureel, thematisch en/of geografisch niveau: de overheid bepaalt over welk gebied het gaat, welke onderwerpen aan bod komen, wie erbij betrokken worden en onder welke voorwaarden en met welke spelregels het planproces plaatsvindt. Criticasters van participatietrajecten zeggen daarom dat hoe mooi de voorbeelden ook zijn, als

puntje bij paaltje komt de overheid toch weer ingrijpt en de betrokkenen, en zeker bewoners, met een kater achterblijven. Er is in dat verband heel wat af te dingen op de wijze waarop inspraak en participatie nog veelvuldig worden georganiseerd. Het instrument 'inspraakavonden' bijvoorbeeld, is eerder een voorbeeld van weerstand creëren tegen de eigen interventie dan van met elkaar tot vernieuwing komen.

Overheidsparticipatie daarentegen is van recente datum. Het is een ontwikkeling die nog in de kinderschoenen staat en waarmee nog veel geëxperimenteerd moet worden. Maar het is een aanpak die wel recht doet aan een aantal fundamentele ontwikkelingen die met elkaar gemeen hebben dat ze de huidige functie en machtspositie van de overheid als het ware 180 graden draaien. De overheid participeert in processen waarin burgers en andere belanghebbenden bepalend zijn met betrekking tot inhoud, richting en proces. De consequentie is, zoals sommigen zeggen, dat de overheid meer een tussenheid moet worden die verbindt, bemiddelt en faciliteert. Misschien zelfs wel een onderheid waarbij ze bijna een werkknecht van burgers en andere partijen wordt, met nauwelijks eigen inbreng en verantwoordelijkheid. Dit raakt eigenlijk aan het einde van de overheid; iets wat op dit moment nog geen haalbare kaart is. Dat geldt echter zeker niet voor overheidsparticipatie.

Zelforganisatie

Op een aantal plekken in Nederland wordt reeds geëxperimenteerd met deze 'tarte tatin' (omkering) van de participatie. In het tuindorp Heijplaat, gelegen naast de voormalige RDM-werf en huidige leercampus van de Hogeschool Rotterdam in het Rotterdamse havengebied, loopt sinds anderhalf jaar zo'n experiment. Daar is door corporatie Woonbron het roer drastisch omgegooid. De zoektocht die Woonbron onderneemt, heeft als inzet bewoners echt leidend te laten zijn bij de herstructurering van Heijplaat. Niet de bewoners worden betrokken bij door anderen bedachte processen en plannen, maar andersom: de bewoners bedenken en bepalen de inhoud en aanpak, en aanverwante partijen, zoals de overheid, participeren. Een vergaand eindbeeld hierbij is of een herstructurering geheel zelforganiserend inhoud gegeven kan worden. Zelforganisatie kan hierbij worden omschreven als 'een proces dat door de talloze interacties van elementen van het systeem op een lager niveau een patroon op een globaal niveau van een systeem doet ontstaan. Daarbij komt dat de regels die deze interacties beschrijven worden uitgevoerd op basis van lokale informatie, zonder enige referentie naar het globale patroon'. (De definitie is afkomstig van stichting Zelforganisatie, www.stichtingzelforganisatie.nl). Concreet betekent dit dat structuur en orde in een systeem ontstaan zonder enige vorm van centrale regie. Eigenschappen van zelforganiserende systemen zijn adaptiviteit, flexibiliteit en *bottom-up* organisatie. De omslag van Woonbron wordt momenteel versterkt door het traject dat ingezet is vanwege ondersteuning van het nationale Innovatieprogramma Klimaatneutrale Steden (IKS). De gemeente Rotterdam heeft procesgeld gekregen om te komen tot een duurzaam Heijplaat waarbij bewoners een centrale rol spelen. Consequentie is dat de (deel)gemeente niet als vanouds de herstructurering van Heijplaat op kan pakken, maar daarbij de bewoners van begin af aan moet

Kleinschaligheid en lokaal georiënteerde initiatieven zullen leidend worden

betrekken. Het eerste jaar heeft geleerd dat daar zo goed als kan naar wordt gehandeld, maar dat de 'oude cultuur' nog regelmatig de kop opsteekt. Het proces gaat zeker nog niet vanzelf, het bakt soms nog wel eens aan!

Transitie

De omslag die plaatsvindt, bestaat uit een dubbele transitie: één met een sociale inslag en één die zich afspeelt op beleidsvlak. De *sociale transitie* is gericht op de motivatie, capaciteiten en gelegenheid om daadwerkelijk als bewoner of belanghebbende partij de rol te spelen die voor dit proces van belang is. Mentaal eigenaarschap (van wie is het vraagstuk echt?) is hierbij van belang, evenals het vermogen om zelforganiserend te kunnen werken en niet afhankelijk te zijn van anderen. Begrippen die in dit kader ook wel eens worden gebruikt zijn sociale duurzaamheid en veerkracht. Bij onderzoek naar sociale transitie draait het om personen (initiatiefnemers), om gedeelde waarden (de principes die met elkaar worden gedeeld), het eindbeeld waar naartoe wordt gewerkt (stip op de horizon of panorama), het programma dat daarvoor wenselijk is (de ruimtelijke inrichting of marsroute op hoofdlijnen) en uiteindelijk uiteraard ook om de concrete projecten die gezamenlijk worden opgepakt. Het vertrekpunt is in ieder geval het bestaande: de waarden van (in dit geval) Heijplaat en de waardigheid van haar bewoners. De na te streven *beleidstransitie* heeft betrekking op de werkwijze die door de overheid en aanverwante partijen wordt gehanteerd om zich aan te passen aan de logica van de wijk en haar bewoners. Dit betekent automatisch dat veel meer dan voorheen gekeken is naar wat er in de wijk speelt, naar onverwachte

mogelijkheden en onbenutte kansen. Hierbij wordt aandacht besteed aan weerstanden binnen diensten, bij ambtenaren, bestuur en politiek om zich een dergelijk proces toe te eigenen en te faciliteren. Het organiseren van duurzame samenwerkingsverbanden in de wijk (collectief leiderschap en netwerken in de wijk), gekoppeld aan ook door beleidsmakers gedragen strategieën voor de wijk, zijn de aandachtspunten in dit type transitie.

Nieuwe media

Bovenal echter ligt er de uitdaging om los te durven laten en weg te gaan van de huidige aanpak en wijze van organiseren. De Amerikaanse socioloog Beniger heeft in *The Control Revolution (1986)* geschreven over de opkomst van de industrialisatie in Amerika. Hij trekt dat door naar deze tijd en constateert dat als er al een revolutie gaande is, die vooral rondom controle speelt: bedrijven, overheden en instanties proberen uit alle macht grip te krijgen en te houden op het proces en hebben de grootst mogelijke moeite om het los te laten en dingen gewoon te laten gebeuren. Vanuit die achtergrond is het begrijpelijk dat partijen, en overheden misschien wel in het bijzonder, moeite hebben met sociale media die niet controleerbaar zijn en met mensen die steeds mondiger worden en zich weten te organiseren buiten bestaande inspraakprocedures om. Zij zijn om deze reden ook steeds ongrijpbaarder, maar willen wel invloed op hun directe leefomgeving uitoefenen en eisen deze ook steeds meer op.

Deze laatste opmerking over de impact van nieuwe media raakt een nog abstractere ontwikkeling: de wijze waarop wij met elkaar communiceren en daaraan gekoppeld de groei van

Empowering Heyplaat!

een netwerksamenleving. Toen Manuel Castells in 1996 zijn epos schreef over de netwerksamenleving, gaf hij al aan dat de dominante trends die in de twintigste eeuw onze samenleving hebben vormgegeven, zouden worden vervangen door nieuwe ontwikkelingen. Netwerken, en daaraan gerelateerde chaostheorieën, zouden een bepalend stempel gaan drukken op de samenleving. De impact van de hedendaagse nieuwe media had ook hij niet voorzien. Maar deze hebben de mogelijkheden om als gemiddelde

burger toch een aanzienlijke invloed en bereik te hebben, aanzienlijk vergroot. Clay Shirky betoogt in zijn boek *Here Comes Everybody* (2008) overtuigend dat met behulp van nieuwe media nieuwe vormen van participatie mogelijk zijn en meer zullen voorkomen, maar dat daarvoor ook bestaande inspraak- en beïnvloedingspatronen doorbroken moeten worden. Nieuwe media zijn zeker niet altijd zaligmakend maar vormen wel een onlosmakelijk onderdeel van

toekomstig sociaal kapitaal. Shirky's verhalen, evenals vele voorbeelden van guerrilla-achtige initiatieven in steden of projecten waarin mensen initiatieven ontplooiën om meer zelfvoorzienend te kunnen worden, laten zien dat grootse beelden steeds minder worden nagevolgd maar dat kleinschaligheid, lokaal georiënteerde initiatieven, leidend zijn. Een ontwikkeling die zeer wel past bij de al eerder aangehaalde chaostheorie, en waarop zelforganisatie mede is gebaseerd. De vraag die gelijktijdig daarmee overeind blijft, is of kleinschaligheid voldoende massa kan genereren om grootschalige problemen te kunnen ondervangen. Eén ding is ondertussen wel duidelijk. Het Nederlandse planningsstelsel, dat zeer wel paste in de grootschalige productie – en consumptiestructuur van de twintigste eeuw waarbij controle een groot goed was, gaat en moet op de schop. En of het nu organische stedenbouw heet, zelfsturing, zelfmanagement, toeval, spontane interactie - de effecten van wisselende netwerken worden medebepalend voor hoe wij met elkaar onze stedelijke leefomgeving vormgeven en gebruiken. Wat mij betreft, een mooi vooruitzicht! █

Nieuwe media zijn zeker niet altijd zaligmakend, maar vormen een onlosmakelijk onderdeel van toekomstig sociaal kapitaal

Kees Machielse is lector gebiedsontwikkeling & transitie management aan de Hogeschool Rotterdam

De brede oproep om actief burgerschap is terecht. Burgers zélf willen immers goed wonen, en beschikken over passende voorzieningen en een prettige leefomgeving. Maar alleen oproepen tot zelfredzaamheid is niet genoeg. Ondersteuning, verbinding en goede voorbeelden van burgerinitiatief zijn nodig om deze brede omslag te maken. Hier ligt een cruciale rol voor professionals.

Tekst:

Arjan Raatgever

Fotografie

Mermaid99, Londen

Het welbegrepen belang van burgerkracht

De context is bekend. Vanwege de crisis en daaropvolgende bezuinigingen moeten institutionele partijen de broekriem aantrekken. Woningcorporaties investeren minder in wijkvernieuwing, gemeenten sluiten buurthuizen, het Rijk organiseert maatschappelijke ondersteuning van zich af en bezuinigt tegelijk. Daarbij werden voor de crisis al stapels rapporten geschreven over afnemende sociale cohesie en de kloof tussen burger en overheid. Tegen deze achtergrond ontstaat sinds enkele jaren steeds nadrukkelijker een nieuw perspectief, een droombeeld haast: een samenleving waarin wij, de burgers, weer centraal staan in de maatschappij. Waar wij zelf ons leven inrichten en anderen daarbij helpen, ons mede-eigenaar voelen van onze straat en buurt en

waar we niet 'de overheid' of 'de ander' aanwijzen als schuldigen van al onze problemen.

Rookgordijn of nieuw reveil?

De oproep voor een nieuwe sociale ordening heeft zoveel vaders (en moeders) als namen: eigen verantwoordelijkheid (Balkenende), actief burgerschap (Tonkens) en Big Society (Blond/Cameron) zijn maar enkele van inmiddels bekende begrippen van de 'burger centraal-beweging'. Als je wantrouwend bent aangelegd zou je kunnen stellen dat deze positief geladen termen vooral als rookgordijn dienen voor de neoliberale agenda van het afbreken van de verzorgingsstaat. Of, bijna even cynisch, als weliswaar goedbedoelde, maar tot mislukking gedoemde pogingen om het geloof in

de maakbaarheid van de maatschappij terug te brengen. Hoewel beide analyses ongetwijfeld een kern van waarheid in zich dragen, zijn ze zowel te simpel als te weinig constructief.

Het nieuwe reveil van 'de burger' heeft namelijk wel degelijk wezenlijk goede kanten. Dat is ook de reden dat deze agenda zowel ter linker- als ter rechterzijde van het politieke spectrum op steun kan rekenen. Het belangrijkste en meest fundamentele punt is dat het primaire belang voor een goede samenleving weer op de juiste plek wordt gelegd, namelijk bij ons: de burgers. Wij zijn allen gezamenlijk mede-eigenaar van en mede-verantwoordelijk voor de maatschappij waarin we leven. Nu onze instituties, die decennialang de hete kastanjes voor ons uit het vuur haalden,

Coöperatieve supermarkt in Londen

het niet meer kunnen bolwerken, is het daarom ook aan ons om het sociale contract aan te passen. Ook al is dit pijnlijk, gaat het niet vanzelf en is de uitkomst onzeker.

Gezamenlijk eigenaarschap

Door het decennialang weg-organiseren van een groot deel van de maatschappelijke verantwoordelijkheden naar een veelheid aan instituties en professionals, is anno 2011 de situatie ontstaan dat een deel van de bevolking – waaronder ironisch genoeg ook professionals – hun mede-eigenaarschap niet, of slechts passief ervaart en invult. Deze passiviteit bestaat in gradaties. Van 'ik heb helemaal niks met Nederland', naar 'ik heb het al moeilijk zat' en van 'ik werk toch netjes en doe toch niks

verkeerd?' naar 'ik zou best iets willen doen voor de buurt, maar ik zou niet weten waar ik moet beginnen.' Dit laatste heeft Evelien Tonkens onlangs overigens het 'altruïstisch overschot' genoemd. De opgave die voor ons ligt, is om het gezamenlijke welbegrepen belang (NB: niet eigenbelang), ons gezamenlijke eigenaarschap van de maatschappij, weer beter en breder invoelbaar te maken. En om de condities te scheppen waarin burgers én instituties, ieder vanuit hun eigen missie, draagkracht en vaardigheden, hun belang kunnen omzetten in betrokkenheid en in actie.

Cruciale rol samenlevingsopbouw

Hoe we dit kunnen realiseren, is een actueel onderwerp van onderzoek in

praktijk, politiek en wetenschap. De vraag raakt aan bestuurs- en organisatiekunde, verandermanagement, psychologie, sociologie, economie en meer. Wat nu al duidelijk lijkt, is dat aan de burgerkant van het welbegrepen belang mogelijk een cruciale rol is weggelegd voor de welzijns- en opbouwsector. Opbouwprofessionals hebben de vaardigheden – of zouden deze moeten hebben - om de beweegredenen van burgers boven tafel te krijgen, om hen te organiseren en te mobiliseren. Zij kennen de bewoners waar ze mee werken en hebben daarnaast de contacten in de institutionele sfeer die belangrijk zijn om initiatieven van de grond te krijgen.

Om deze cruciale rol op te eisen moet er echter een fundamentele kanteling in de sector plaatsvinden. In het essay 'Burgerkracht' geven Jos van der Lans en Nico de Boer hiervan een mooie samenvatting: de contractrelatie tussen overheid en welzijnsinstelling moet niet langer centraal staan, maar de burger. En durf te focussen op ondernemende burgers. Stimuleer hen met enthousiaste

Het primaire belang voor een goede samenleving wordt weer op de juiste plek gelegd: namelijk bij de burgers

Durf te focussen op de ondernemende burger

maar lichte begeleiding om actie te ondernemen. Probeer daarbij het antwoord op de vraag 'what in it for me?' paraat te hebben. Representativiteit, het helpen van de buurt 'als geheel', komt daarmee dus op de tweede plaats.

Initiatievenmakelaars

Bezien vanuit het wijkgerichte werken, voeg ik daar graag aan toe dat er voor de samenlevingsopbouw veel kansen liggen voor een rol als 'initiatievenmakelaar'. Goede binnenlandse voorbeelden zijn bijvoorbeeld de Maatschappelijke Ontwikkelings Maatschappij (MOM) in Tilburg, de buurtcoaches in Enschede of de tuinenbouwers van Creatief Beheer in Rotterdam. Er is behoefte aan stevige maar sensitieve sociale professionals die gevoelig zijn voor sluimerende ondernemers en actieve burgers. Professionals die krachtig genoeg zijn om voorwaarden te scheppen waaronder initiatieven tot bloei komen. Dat betekent niet het overnemen van projecten, of onnodig ondersteunen. Maar wel: op een slimme manier relaties leggen tussen burgers (en professionals) die elkaar helpen om vooruit te komen. En slim bewegen tussen de diverse institutionele linies om bureaucratische drempels weg te nemen waar nodig. /

Arjan Raatgever is projectleider Wonen bij het Nirov

Ondernemend burgerschap: voorbeelden te over

Naast alle artikelen, onderzoeken en (politieke) ambities zijn er ook steeds meer burgers en maatschappelijke ondernemers die daadwerkelijk starten met initiatieven. Omdat actie volgt op inspiratie, hieronder enkele binnen- en buitenlandse voorbeelden die mij in het bijzonder aanspreken. Ik leg hierbij bewust de nadruk op initiatieven die activering en leefbaarheid koppelen aan ondernemerschap. Mijns inziens zijn juist deze ondernemende projecten, die in ieder geval deels hun eigen broek ophouden, levensvatbaar in de komende periode. Ten eerste omdat de subsidiekraan voor sociale wijkprojecten naar verwachting verder dichtgedraaid zal worden en ten tweede omdat ondernemers, meer dan opdrachtnemers of ambtenaren, geprikkeld worden om het werkelijke belang van hun producten continu scherp in de gaten te houden.

The Peoples Supermarket, Londen: Een groep bewoners in Londen is in 2010, onder begeleiding van professionele adviseurs, een eigen supermarkt en voedselcoöperatief begonnen: the Peoples Supermarket. Hun missie: 'to provide the local community with good cheap food that's fair to consumers and producers'. De coöperatieve supermarkt heeft inmiddels 1000 leden die ieder £25 per jaar betalen en 4 uur per maand in de winkel werken. <http://www.thepeoplesupermarket.org/>

Crowdaboutnow, Nederland: CrowdAboutNow is een online platform voor crowd funding dat startende ondernemers in contact brengt met investeerders. Iedereen kan gratis vanaf €10,- investeren. Het gaat hier niet om giften, maar om investeringen die met een van tevoren bepaald rendement op vastgestelde datum worden teruggestort. Ondernemers hoeven door veel kleine investeringen van bekenden en andere geïnteresseerden samen te voegen geen (dure) lening bij een bank te nemen. De betrokkenheid van veel kleine investeerders zorgt direct voor een goede inbedding en potentiële klanten. Crowdaboutnow onderzoekt momenteel hoe zij ook voor kleinschalige buurtinitiatieven van betekenis zouden kunnen zijn. <http://www.crowdaboutnow.nl/>

Coopolis, Berlijn: Coopolis (Planungsbüro für kooperative Stadtentwicklung) is een klein, publiek gefinancierd bureau dat zich bezighoudt met de revitalisatie van leegstaande winkelruimtes in de multiculturele wijk Neukölln in Berlijn. Sinds 2005 heeft Coopolis 250 leegstaande winkelpanden een nieuwe invulling gegeven. De aanpak is goedkoop en doeltreffend: Coopolis zoekt jonge (aspirant-) ondernemers die werkruimte zoeken, vraagt hun om commitment door een fysieke investering in hun pand en zoekt daarbij eigenaren die bereid zijn om te zakken met hun huur. Modeateliers, organische ijssalons, boekenwinkels en buurtkroegen sieren nu het voorheen louche straatbeeld. Er zijn actieve ondernemersnetwerken ontstaan die gezamenlijk optrekken in vraagstukken die de buurt aangaan, zoals het tegengaan van straatvuil en onveiligheid. <http://www.coopolis.de/>

Eind augustus vond in Gent de Zomerschool Gebiedsgericht Werken plaats. In dit artikel geeft begeleider Hans Hoogvorst een korte typering van de verschillen tussen Gent en Nederland. Het begrip 'ruimte' blijkt hierbij een centrale rol te spelen, zowel letterlijk als figuurlijk.

Tekst:

Hans Hoogvorst

Fotografie

Eveline Deceur

Verskil Gent en Nederlandse steden

Voetbaltraining op het Sité terrein in Gent

Het Sité terrein is in gebruik genomen op basis van behoeften van omwonenden: met moestuin, kippen, winkels, et cetera

Het Sité terrein

Eén van de meest opvallende projecten in Gent is De Site. Het is opgezet voor de bewoners en gebruikers van de buurt Rabot-Blaisantvest. De buurt Rabot is een eind negentiende-eeuwse wijk met een voorheen bloeiende textielindustrie. Inmiddels zijn bedrijven gesloten of weggetrokken en is het woningbestand verouderd. Onder de bewoners zijn veel allochtonen en groepen met lage inkomens. Door de inzet van de 'wijkwerking', zoals het wijkgericht werken in Vlaanderen genoemd wordt, konden in de wijk de gronden van de voormalige Alcatelfabriek, het zogeheten Sité terrein, tijdelijk worden ingericht en in gebruik genomen door de buurt zelf. Het terrein lag in afwachting van woningbouw en daaraan voorafgaande bodemsanering braak. Het was er erg rommelig en ook gevaarlijk door uit de bodem stekende restanten van de voormalige bebouwing. Het is in gebruik genomen op basis van de behoeften van de omwonenden: met moestuinen, kippen, een handwerkatelier alias winkel, et cetera. Er wordt af en toe een festival georganiseerd. De activiteiten worden zeer goed bezocht. Ideeën van bewoners kunnen gerealiseerd worden met 'wijk aan zet' subsidie. Ze worden begeleid door de sociaalartistieke organisatie Rocsa. Het terrein is een positieve plek in de buurt en een begrip in Gent. De Site is tot stand gekomen in samenwerking tussen Gebiedsgerichte Werking van de Stad Gent, Samenlevingsopbouw Gent en Rocsa. Inmiddels worden meerdere braakliggende terreinen in Gent op deze manier met bewoners ingevuld. Leuk is nog om te vermelden dat Rabot beschikt over een eigen munt: de Torekes. Bewoners die zich inzetten voor 'een proper, groen, veilig en prettig Rabot' kunnen Torekes verdienen. Hiermee kunnen zij onder andere kaartjes voor de bioscoop en bus kopen. De meeste Torekes worden gebruikt om de huur van de volkstuintjes op het Sité terrein te betalen. Meer informatie over het terrein is te vinden in de volgende brochure: *De Site: zaaien op beton. Over de sterkte van tijdelijke invullingen bij projecten voor stedelijke vernieuwing*. Uitgave: Gebiedsgerichte Werking Stad Gent.

In Gent lijkt de balans tussen alledaagse en geplande buurt meer in het voordeel van het alledaagse uit te pakken.

Samen koken op het Sité terrein

De veertig deelnemers aan de driedaagse bijeenkomst waren professionals uit Vlaanderen en Nederland die hun betrokkenheid bij wijken en buurten gemeen hebben. Vanuit het thema 'de geplande en alledaagse wijk' werd aan hen gevraagd buurtonderzoek te doen en op basis van hun bevindingen en aangedragen informatie een advies uit te brengen aan de Stad Gent. De focus werd gericht op Gentse twee wijken, de Brugse Poort en Rabot. Dit zijn oude woon- en bedrijfsbuurten aan de onderkant van de samenleving. De citaten in dit artikel zijn afkomstig van enkele deelnemende bouwvakkers. Er zijn in het oog springende verschillen tussen Gent en Nederlandse steden. In algemene zin geformuleerd: in Gent lijkt de balans tussen alledaagse en geplande buurt meer in het voordeel van het alledaagse uit te pakken. Het begrip 'ruimte' speelt hierbij een centrale rol. De verschillen manifesteren zich op drie vlakken: de rol van de overheid, de omgangscultuur en de fysieke ruimte.

Overheidsbemoediging

Typerend voor Gent is de slechte afstemming tussen verschillende bestuurslagen. In Nederland is meer sprake van een overrijverige en alles

dichtregelende bureaucratie. Hoe vreemd het ook klinkt, juist door het langs elkaar heen werken van verschillende bestuurslagen ontstaat in het Gentse ruimte voor tijdelijke initiatieven van onderop en voor een manier van gebiedsgericht werken waarbij burgerparticipatie meer kans krijgt.

"Wat wij beslist niet van Gent over zouden willen nemen zijn het grote aantal en de gelaagdheid van de (semi-) overheden waar je in het gebiedsgericht werken mee te maken hebt."

Omgangsvormen

Op een andere manier ontstaat ook 'ruimte', namelijk door de creativiteit, humor en informele wijze waarmee in Gent zaken worden opgepakt. De sfeer en cultuur onder professionals, maar ook onder buurtbewoners, is echt anders dan in Nederland. Het bleek bijvoorbeeld erg makkelijk onbekende bewoners op straat aan te spreken, of we werden zelf aangesproken. En tja, ze hebben in Gent ook een 'schepen' (= wethouder) voor feesten en evenementen.

"Gastvrijheid en openheid van de mensen, de 'open deuren' zijn een mooie metafoor voor de wijken die wij bezocht hebben."

Fysieke ruimte

Een derde invulling van het begrip ruimte betreft de fysieke dimensie. Dit heeft betrekking op de openbare ruimte en gebouwde omgeving. Kort gezegd: er zijn in Gent veel meer leegstaande huizen en panden dan wij in Nederland kennen. Er liggen ook terreinen braak (waarbij de behoefte aan ruimte ook groter is, want in de door ons bezochte wijken zijn de straten erg nauw, en er zijn vaak geen of smalle trottoirs).

"Er is meer vrijheid als het gaat om inrichting van de openbare ruimte en huisvesting en dergelijk. In Nederland is alles wel erg gestructureerd. Misschien kunnen we iets van elkaar overnemen?"

Hans Hoogvorst is eigenaar van het bedrijf H/kwadraat dat zich richt op de ontwikkeling en implementatie van het wijkgerichte werken. Samen met Hans Kars is hij drijvende kracht achter de School voor gebiedsgericht werken. Meer informatie over de auteur en de School voor Gebiedsgericht Werken op www.hkwadraat.nl en www.svgw.nl Op de website is ook informatie te vinden over de Gentse zomerschool

Een nieuwe democratie?

De inbreng van burgers en burgerparticipatie zijn woorden uit een oude doos, terwijl een nieuwe, veel productievere werkelijkheid al is aangebroken. Twee voorbeelden uit de praktijk om deze stelling te belichten en een pleidooi voor de ontwikkeling van een nieuwe democratie.

Tekst

Ab van Luin en Jeroen Hutten

Fotografie

Frans Kanters/STUDIO
Photos Graphein (p36) en
Ab van Luin (p35)

Het Hemmemapark in Berlikum

Het Hemmemapark in Berlikum is een park van zeven hectare met waterpartijen, boomgaarden, een landgoed met woningen en een fietsroute door zeven dorpen. Het park is bedacht door, gemaakt door, en in bezit en beheer van de inwoners van Berlikum. Ze hebben fondsen verworven, geld bespaard, financiële risico's gelopen, gronden aangekocht, huizen laten bouwen, inkomsten voor de aanleg van het park gegeneerd, grond verzet en bomen geplant. Het dorp moest aantrekkelijker worden voor nieuwe inwoners met een park dat bescherming biedt tegen de stoere zeewind. De bewoners wilden een wandelgebied rond het dorp en behoud van de oude cultuurhistorische waarden. Burgers van Berlikum hebben gedaan wat de overheid altijd doet.

De gemeente heeft gefaciliteerd met vergunningen en een bestemmingsplan. Hier is geen sprake van burgerparticipatie, eerder van overheidsparticipatie in een burgerinitiatief.

In Amersfoort ligt aan het station de Wagenwerkplaats dat sinds 1903 het onderhoudsbedrijf van de NS was. Vijftig hectare gevuld met monumentale gebouwen. In 2000 werden de poorten gesloten. Vanwege veiligheidseisen wist de eigenaar eigenlijk geen raad met het gebied. Toen het slopen begon, kwam een bewoonster van het aangrenzende Soesterkwartier in opstand. Zij wist andere bewoners warm te krijgen voor het besef dat belangwekkend erfgoed op het punt stond te verdwijnen. Er kwam een burgerinitiatief met als focus het behoud en de herinrichting van het gehele

De Wagenwerkplaats in Amersfoort

complex als monumentaal erfgoed. Bewoners, NS en gemeente vonden elkaar uiteindelijk in het ontwikkelen van concrete activiteiten. Anno 2011 huisvest de Wagenwerkplaats een landschaps-architectenbureau, het hoofdkantoor van de Cliniclowns, een beveiligingsschool, een circus, een jeugdoperahuis, een evenementenorganisatie, een culturele jongerenorganisatie, werkplaatsen, ateliers. De Wagenwerkplaats is aangekomen op haar nieuwe bestemming, dankzij het leiderschap van burgers.

Almachtige ouders

Door de dominantie in het ordenen en inrichten van de ruimte hebben overheden zich ongemerkt de publieke ruimte toegeëigend en die van haar burgers onteigend. De overheid heeft zich de rol aangemeten van almachtige ouders die weten wat goed is voor hun kinderen. Vraag maar eens aan burgemeesters, wethouders, gemeenteraadsleden en ambtenaren wie over de publieke ruimte gaat. Wij! Burgers zijn gebruikers en consumenten.

De eerlijkheid gebiedt te zeggen dat vele burgers zich ook als zodanig gedragen en maar al te graag alle problemen en oplossingen bij diezelfde overheden neerleggen. De overheid heeft die opdrachten dankbaar in ontvangst genomen om zich te kunnen legitimeren. Burgerparticipatie speelt zich daarom maar al te vaak af op het vreugdeloze speelveld van paternalisme, gijzeling en wederzijdse onaantrekkelijkheid. Het

Hemmemapark en de Wagenwerkplaats laten zien dat er ook verschillende mensen zijn die zich verbonden voelen met een plek, en werk willen maken van leefbaarheid en kwaliteit. Ze wensen niet meer te springen door de hoopel van een ander. Burgerparticipatie wordt coproductie.

Achterhaald

Burgerparticipatie kent een lange geschiedenis die is begonnen met inspraak in de tweede helft van de twintigste eeuw. Dit wordt de eerste generatie burgerparticipatie genoemd. Strikt genomen is inspraak een wettelijk vereiste van beroep en bezwaar, afdgewongen onder druk van milieuorganisaties.

In de jaren negentig van de vorige eeuw kwam het open planproces of de interactieve beleidsvorming op, vanuit de behoefte om de bevolking te betrekken bij planvorming. Dit kenmerkt de volgende generatie burgerparticipatie. Wie kent niet de avonden waar de wethouder, vergezeld van ambtenaren en ingehuurd adviseurs, op een podium achter een tafel gezeten, zijn toekomstplan voor de stad of de wijk uiteenzet, reacties vraagt en commentaren dankbaar met het obligate 'dit nemen we mee' in ontvangst neemt. Goed bedoeld, maar veelal niet meer en niet minder met de intentie om in een vroeg stadium belanghebbenden geïnteresseerd te krijgen teneinde zoveel mogelijk procedures te voorkomen. Bij deze tweede generatie burgerparticipatie nemen overheden de inhoudelijke lead.

En wat als je het door de toenemende complexiteit van maatschappelijke vraagstukken niet meer weet of angstig bent het verkeerd te doen? Dan vraag je 'de duivel en zijn oude moeder' om een opvatting, in de hoop een grootste gemene deler te kunnen ontwaren. Velen noemen deze derde generatie burgerparticipatie co-creatie. Overheden zijn facilitatoren van een proces waaruit hopelijk bruikbare inhoud voortkomt. Talloze 'open avonden' zijn georganiseerd voor iedereen die maar wil komen. Elke mening telt of het je nu rechtstreeks raakt of niet, of je nu recht van spreken hebt of niet, of je nu verstand van zaken hebt of niet. Poolse landdagen en Babylonische spraakverwarringen bleken uiteindelijk toch niet het ei van Columbus, omdat de gehoopte richtinggevende consensus niet onder handbereik kwam. Wel vele schitterende getekende dromen, die gerekend onuitvoerbaar bleken. Het vurig gewenste draagvlak, the licence to operate, bleek je sneller kwijt dan rijk.

Tragiek

De tragiek is dat ook de tweede en derde generatie burgerparticipatie doorgaans leiden tot een statisch standpuntenland van dromers en praters. Aan het eind is iedereen ontevreden, omdat er niets samen wordt gemaakt waarop je trots kunt zijn. Ze versterken in feite het falen van de representatieve democratie, terwijl ze juist bedoeld waren een vernieuwende impuls te geven.

Het Hemmemapark en de Wagenwerkplaats openen een

wezenlijk ander perspectief. Burgers interveniëren in het publieke domein, nemen verantwoordelijkheid voor hun plek en tonen zich mentaal eigenaar van problemen en oplossingen. Ze spreken niet in als ontevreden consumenten, maar produceren ruimte. Niet vrijblijvend, maar scherp gericht op het oplossen van problemen en het maken van toekomst die zich aandienen. Ze nemen de positie van ondernemende, producerende waardenmakers.

Actieve zelfsturing

Staan we zo aan de vooravond van wat je maatschappelijke ondernemingen zou kunnen noemen? Maatschappelijke ondernemingen als coalities van burgers, ondernemers, overheden, corporaties en maatschappelijke organisaties die elk voor zich waarden aan een plek toevoegen. Ze vormen naast elkaar, vanuit een collectief mentaal eigenaarschap, een waardenketen die ontwikkelvermogen in een gebied brengt. Overheid en burgers vinden tegelijkertijd een nieuwe democratie uit. Niet anderen vertegenwoordigen mijn belang. Ik word niet gevraagd om mee te praten, maar kan mijn bijdrage leveren aan een groter geheel.

Filosofen als Arnold Cornelis en Peter Sloterdijk voorspellen dat met de 21ste eeuw de tijd van actieve zelfsturing zal aanbreken. Met het Hemmemapark en de Wagenwerkplaats zou je ze gelijk geven. We zien echter ook dat relaties tussen overheden, burgers en bedrijven steeds verder worden gebureaucratiseerd met nog meer procedures, control en afrekenbaarheid. De bureaucratie is uitgevonden om vooraf orde te scheppen. De maatschappelijke onderneming, de vierde generatie burgerparticipatie, verloopt als een trektocht, stap voor stap op zoek naar een nieuwe 'fit' van passende nieuwe ruimtelijke, bestuurlijke, financiële, economische, sociale, cognitieve en emotionele verbindingen. Zo'n trektocht is kwetsbaar en verdient gekoesterd te worden.

Bezieling en ondernemendheid van burgers kan snel in de kiem worden

gesmoord, juist nu we ze in deze tijd zo hard nodig hebben. Wat een verspilling van oplossingen, geld, bezieling, kennis, kunde en energie zou dat zijn.

Uitnodigingsplanologie

Onderzoek naar succesvolle bedrijfsstrategieën heeft uitgewezen dat het belangrijker is te vertellen waarom je bedrijf haar producten maakt, dan te vertellen wat die producten kunnen. Apple spreekt tot de verbeelding, omdat zij met haar iPad een beeld- en geluidservaring creëert die met gemak te bedienen is. Dat spreekt de consument meer aan dan roepen dat je tablet over de nieuwste processor beschikt. Simon Sinek noemt dit de 'Golden Circle': vertel eerst waarom je iets doet, vervolgens pas hoe je het doet en dan wat het kan. De meeste bedrijven beginnen echter bij dat laatste en komen aan het eerste niet toe. Ook planologie lijkt dit pad te volgen. Ten tijde van de toelatingsplanologie, de eerste fase burgerparticipatie, gaf de overheid vooral aan wat waar gebouwd mocht worden en wat niet. Met ontwikkelingsplanologie, tweede en derde fase burgerparticipatie, werd de focus verlegd op hoe de ruimtelijke opgave moest worden aangepakt. Integraal en met een vroege betrokkenheid van de stakeholders. Ontwikkelt de ruimtelijke ordening zich nu door naar de belangrijkste stap uit de 'golden circle', naar een type planologie die legitimeert waarom in de openbare ruimte wordt ingegrepen? Planologie die redeneert vanuit de plek, en waarom een ingreep op een plek legitiem is? Een bijdrage kan door een ieder die waarde toevoegt aan de ingreep worden geleverd. Het primaat ligt niet bij de overheid, zij bepaalt niet langer als enige wat het beste is voor de ruimtelijke inrichting. We dopen deze vorm van planologie tot 'uitnodigingsplanologie'. De publieke ruimte is weer van jou en mij en een ieder van ons wordt uitgenodigd om waarde toe te voegen aan die plek.

De inbreng van burgers wordt meer en meer beschouwd als een cruciale

Innovatieprogramma gebiedsontwikkeling

Stichting NederLandBovenWater (NLBW) geeft samen met meer dan vijftig private en publieke partners, universiteiten en hbo's nieuwe impulsen aan gebiedsontwikkeling. Het programma is gestart op 1-1-2010 en eindigt met de Spiegeldag op 12-12-2012. Twee eerdere NederLandBovenWater-programma's (2004-2006 en 2006-2009) zijn uitgevoerd binnen het programma van de Stichting Habiforum Vernieuwend Ruimtegebruik.
<http://www.nlbw.net/>

succesfactor voor de ontwikkeling van buurten en wijken. Is er alleen sprake van vooruitgang in denken, of ook van vooruitgang in de praktijk? Deze vragen worden opgeworpen in dit themakatern. Klinkt hierin twijfel door of burgers wel in staat zijn om sociale verantwoordelijkheid te nemen? Of staan overheden en marktpartijen zelf actieve zelfsturing in de weg? Dan ligt de werkelijke opgave bij deze partijen om hun dominantie te laten varen en burgers uit te nodigen om de ruimte met hen waardevol mede te produceren. █

Ab van Luin is co-directeur en Jeroen Hutten is programmamanager van NederLandBovenWater

Participatie de kunst van het verbinden

Na een beknopt overzicht van participatie in de afgelopen decennia, geeft de auteur een schets van burgerparticipatie in de huidige context, waarbij overheid, markt en 'civil society' gezamenlijk invulling moeten geven aan de betekenis ervan. Dit essay sluit af met wat dit betekent voor de vaardigheden van de nieuwe gebiedsontwikkelaar.

Tekst

Agnes Franzen

Fotografie

Nob Ruijgrok (p43) en Ymere (p44)

Strijp R Eindhoven, een voorbeeld van gebiedsinitiatief; met naast een werkplaats een restaurant (meubelontwerper Piet Hein Eek)

De nieuwe realiteit van gebiedsontwikkeling maakt dat we moeten leren omgaan met onzekerheden, mede als gevolg van onze afhankelijkheid van mondiale ontwikkelingen. De koers richting een duurzamere samenleving zal hierbij blijvend zijn. In het kader van duurzaamheid is steeds meer aandacht voor people, naast planet en profit. De uitdaging ligt onder meer in het verbinden van grote internationale vragen op het gebied van sociale rechtvaardigheid en duurzaamheid met de dagelijkse leefomgeving en gevoelde emoties van burgers. Niet zozeer door revolutionaire gedachten, maar juist ook door meer bescheiden ambities samen met betrokkenen concreet te maken.

Een kernkwestie is: hoe gaat de gebiedsontwikkeling eruit zien als

gevolg van de huidige 'haperende geldmachine' en maatschappelijke heroriëntatie van puur individualisme naar meer aandacht voor collectiviteit? Beide ontwikkelingen kennen een grote mondiale pluriformiteit. Zo zien we in de voormalige communistische landen op dit moment juist een versnelde individualisering, die nog wel even door zal werken. Iets vergelijkbaars zie je in de opkomende economieën in de zogenaamde BRIC landen. Zelfs bij een beperkte economische groei en een stevige koopkrachtdaling blijft Nederland in internationaal en EU perspectief een welvarend land. Hoe hoop te bieden in onzekere tijden met een perspectief van een ander welvaartsniveau? Aanknopingspunten liggen er wellicht in de verschuiving van waarden. Juist ook bij de jongere generatie zie je dat tijdsbesteding in sociale netwerken

Nobelhorst Almere, een voorbeeld van vroege betrokkenheid van eindgebruikers bij gebiedsontwikkeling

minstens zo belangrijk wordt gevonden als geld. De haperende geldmachine zal deze trend wellicht verder versterken. Hiermee komt de vraag naar waarom en hoe invulling te geven aan participatie meer op de voorgrond, naast de vraag wat er aan programma gerealiseerd moet worden.

Historisch perspectief

De stadsvernieuwing in de jaren zeventig wordt ook wel gedeut als 'power to the people'. Participatie betrof betrokkenheid bij de comfortverbetering van de woning zelf. Vanaf het begin van de jaren tachtig wordt steeds meer ingezet op stedelijke vernieuwing. Behoud en versterking van de economische aantrekkingskracht, vooral van de binnenstad, krijgt vanuit de overheid steeds meer aandacht. Participatie richt zich vooral op winkeliers- en ondernemersverenigingen. Deze ontwikkeling zet in de jaren negentig door. Door de bestuurders van de grote steden wordt de vraag hoe de economische aantrekkingskracht van

de grote stad kan worden behouden, versterkt en gedifferentieerd steeds hoger op de agenda gezet. Naast zorg voor voldoende werkgelegenheid betekent dit grotere aandacht voor het vasthouden van midden- en hogere inkomens door het aanbieden van wervende woonmilieus. Een belangrijke beleidskeuze ter versterking van de economische aantrekkingskracht is de compacte verstedelijking in de vorm van Vinex-wijken.

In de jaren tachtig en negentig tekenen zich drie ontwikkelingen af die de context voor de huidige vraag naar invulling van participatie bepalen. Als eerste een toenemende invloed van juridische procedures in het domein van de ruimtelijke ordening. Waarbij nationale en EU wetgeving steeds verder doordringt. Een tweede ontwikkeling betreft de directere toegang van burgers tot de overheid. Zoals James Kennedy, hoogleraar Nederlandse Geschiedenis aan de UvA schetst in zijn oratie eisen

burgers steeds vaker inspraak bij beleidsbeslissingen. Ze willen zich niet langer laten vertegenwoordigen door politieke partijen of andere organisaties. De derde ontwikkeling hangt hiermee samen. Er is sprake van een toenemende ongelijkheid tussen burgers. Of in de woorden van Kennedy: 'hoe beter je bent georganiseerd, hoe beter je netwerk is en hoe meer je voor elkaar kunt krijgen'. Participatievormen uit het verleden bieden slechts beperkt houvast voor de toekomst. De sleutel voor veel opgaven de komende jaren is een bindend vergezicht in de driehoek overheid, markt en 'civil society'. Met als complicerende factor dat volgens Kennedy de 'civil society' niet gaat over gelijke normen, maar juist om het botsen van normen.

De nieuwe gebiedsontwikkelaar

Gebiedsontwikkeling is de kunst van het verbinden van functies, disciplines, partijen, mensen, geldstromen en belangen met het oog op de

ontwikkeling of herontwikkeling van een gebied. Het betreft geen wedstrijd. Het gaat niet over winnen of verliezen, maar om een goed en gerechtvaardigd proces op weg naar een gezamenlijk resultaat waar betrokkenen trots op kunnen zijn. Burgerparticipatie sluit naadloos aan bij dit democratische ideaal. Daarbij kan (burger) participatie volgens de introductietekst op het *Kennisplein Mooi Nederland* recht doen aan de deskundigheid en trots van de 'eigenaren' van een gebied, hun betrokkenheid vergroten, bijdragen aan een meer soepele uitvoering en beheer en daarmee aan een duurzamer resultaat. Daarnaast zorgt participatie van alle belanghebbende partijen voor een meer gedeelde verantwoordelijkheid voor het gebied, niet alleen tijdens de voorbereiding en uitvoering, maar zeker in het jarenlange onderhoud en beheer dat daarop volgt.

Zo geformuleerd kun je er niet tegen zijn. De praktijk is echter weerbarstig. Na jarenlange overheidsdominantie in het ruimtelijke domein is een evenwicht met markt en 'civil society' niet zomaar gevonden. Met de decentralisatie van het rijk naar provincie en gemeenten komt de ruimtelijke ordening in theorie dicht bij de burger te liggen. Maar wie is deze burger in gebiedsontwikkeling? Er zijn burgers met een economische positie of direct eigenbelang maar er zijn even zo goed burgers die niet zonder steun van instituties kunnen. De 'participatieladder' speelt hier op in door verschillende niveaus van participatie te benoemen. Zo kan er bij planvorming voor gekozen worden om burgers enkel te informeren of hen een adviserende rol te geven, terwijl bij oplopende niveaus van participatie wordt gewerkt volgens de principes van co-creatie of zelfs meebeslissen. In veel projecten zie je op dit moment een trend naar co-creatie en meebeslissen. Veelal betekent dit een opgave voor het bijeenbrengen van verschillende doelstellingen. Bij professionele spelers is zelfs vaak intern sprake van een diversiteit

aan doelstellingen; tussen verschillende beleidssectoren, vakdisciplines of korte en lange termijn.

De kunst van het verbinden is kortom hard nodig. Hoe verbind je verschillende doelstellingen en hoe organiseer en structureer je de betrokkenheid van burgers, maatschappelijke organisaties en andere betrokken partijen binnen het proces? De nieuwe gebiedsontwikkelaar werkt in een team waarin op multidisciplinaire wijze kennis wordt samengebracht door mensen met gevoel voor de kwaliteit van het proces en met het vermogen om relaties te leggen en te onderhouden. Naast inhoudelijke competenties vraagt dit om proceservaring en vaardigheden op het gebied van samenwerking. Zowel voor wat betreft de door Roel in het Veld geïntroduceerde 'expert knowledge' als 'civil society knowledge'.

Collectief verhaal

Linksom of rechtsom, bij iedere gebiedsopgave zijn burgers betrokken. Eén van de opgaven na -al hoewel wellicht ook in- de Vinex is abstracte vraagstukken zoals de opgave voor een duurzame samenleving te verbinden met het dagelijkse leven van burgers. Pluralisme is hierbij een gegeven, zowel tussen mensen als gebieden. Het erkennen van verschil in zelforganiserend vermogen is noodzakelijk. Evenals het verbinden van op het oog verschillende opgaven. Zo kan het faciliteren van sociale mobiliteit op het gebied van wonen in een wijk samengaan met het investeren in taal en onderwijs. De recente afspraken voor Rotterdam-Zuid tussen rijk en gemeentebestuur zijn hier een levend voorbeeld van.

Het gaat om het formuleren van een aansprekend verhaal dat niet alleen verwijst naar feiten, maar ook recht doet aan ervaringen in het dagelijkse leven van 'betrokken burgers'. Dit gaat niet zonder een juridische invulling, maar vraagt bovenal om betrokken bestuur, bedrijfsleven en burgers. Individuele

Gebiedsontwikkeling is de kunst van het verbinden van functies, disciplines, partijen, mensen, geldstromen en belangen

emotionele impulsen helpen ons niet, meer inlevingsvermogen en het gezamenlijk werken aan een herkenbaar collectief verhaal dat bijdraagt aan (lokale)maatschappelijke samenhang wel. Wellicht met minder welvaart en continu botsende normen, maar ook met een breed gevoeld vertrouwen in de toekomst. /

1 Deze passage is mede gebaseerd op een reactie op het vlugschrift van Jeroen Hutten verbonden aan *Nederland Boven Water*, dat begin oktober 2011 is verschenen.

Lees meer:

- 'NederlandBovenWater: Cahier J', het vlugschrift van Jeroen Hutten (*NederlandBovenWater*) over de haperende geldmachine en maatschappelijke heroriëntatie van individualisme naar meer collectiviteit.
- de Zeeuw, F, Franzen, A, Engel uit graniet – Perspectief voor gebiedsontwikkeling in tijden van crisis, TU Delft 2009.

Agnes Franzen is verbonden aan de praktijkleerstoel Gebiedsontwikkeling TU Delft

Werken op het snijvlak van 'het alledaagse' en 'het geplande'

Tekst

Hans Hoogvorst

Fotografie

Jetske Jong

In de alledaagse wereld benoemen bewoners hun activiteiten als het onderhouden van een volkstuin niet als sociale cohesie, maar als 'gewoon gezellig'

Gebiedsmanagers zijn grensgangers tussen 'systeemwereld' en 'leefwereld'. Door bezuinigingen verschuift de grens naar 'het alledaagse', met een prominentere rol voor bewoners. Zo kan de functie van opbouwwerker en gebiedsmanager wellicht samensmelten in zoiets als een 'wijkopbouwmanager'.

Het maken van een onderscheid tussen 'het alledaagse' en 'het geplande' is niet nieuw. De Duitse socioloog Ferdinand Tönnies introduceerde meer dan eeuw geleden al de termen *Gemeinschaft* en *Gesellschaft*. Jürgen Habermas sprak over systeem- en leefwereld en Pieter Tops over situationeel en institutioneel handelen. Recent verscheen onder redactie van Arnold Reijndorp en Leeke Reinders een bundel onder de titel 'Alledaagse en geplande stad'.

De alledaagse wijk gaat over het dagelijks wonen, werken en leven van bewoners en ondernemers in een wijk. Het gaat over hoe zij de dingen al dan niet samen doen. Het gaat over hoe zij samen activiteiten opzetten of niet, over de informele economie in de wijk, het ontstaan van nieuwe ontmoetingsplekken, het gaat over netwerken, over hoe bewoners zelf oplossingen bedenken voor vragen, hoe zij handigheid ontwikkelen in het omgaan met conflicterende leefwijzen. Kortom: het alledaagse gaat over het DNA van de wijk.

Aan de andere kant is er sprake van de geplande wijk. Deze gaat over de fysieke en sociale interventies die door gemeente en instellingen worden bedacht en uitgevoerd. Voorbeelden zijn fysieke interventies, zoals herontwikkeling van wijken, en sociale interventies, zoals projecten achter de voordeur. Vaak worden deze interventies uitgevoerd zonder al te veel kennis van het DNA van de buurt, zonder al te veel kennis over de manieren van werken die al

doende worden ontwikkeld en over de oplossingen die worden bedacht.

Professionele grensgangers

Taal speelt een belangrijke rol. De taal van het alledaagse, van de leefwereld, is een andere dan de taal van de geplande wereld, de systeemwereld. Bewoners zullen maar zelden zeggen dat hun activiteit, bijvoorbeeld het opzetten en onderhouden van volkstuintjes, bijdraagt aan meer sociale cohesie. Eerder zullen zij zeggen dat het gezellig is en dat het nog wat oplevert ook. Huismeesters zullen op de vraag naar wat ze doen eerder vertellen dat ze een ronde en wat klusjes doen en hier en daar een praatje maken, dan dat zij maatschappelijke participatie stimuleren. Zo er al naar de leefwereld 'geluisterd' wordt; veel nuttige informatie verdwijnt door een inadequate 'vertaling'. Het gevolg is dat regelmatig niet-effectieve interventies worden geformuleerd.

Wie de relatief korte bestaansgeschiedenis van het gebiedsgericht werken bestudeert, ziet dat de spanning tussen het alledaagse en het geplande altijd een rol gespeeld heeft. Soms lag de nadruk meer op het geplande dan op het alledaagse, soms ook andersom. Gebiedsmanagers zijn grensgangers: zij werken tussen beide werelden. Zij lopen op de grens, steken deze aan weerszijden over, zijn tweetalig en zorgen voor de verbinding tussen deze werelden. Dat vraagt om professioneel handelen.

Een belangrijke ontwikkeling in het gebiedsgericht werken is dat het zwaartepunt steeds meer ligt bij het

begeleiden van de samenwerking tussen partijen op wijkniveau. Anders dan in de beginperiode staat vraaggericht werken hoog in het vaandel. Wijkpartijen beseffen dat alleen door samenwerking vraagstukken kunnen worden aangepakt. De regie van de gemeente is, in weerwil van stoere taal, in de praktijk steeds minder op doorzettingsmacht gebaseerd en steeds meer op coördinatie en procesbegeleiding. Dat heeft niet alleen met de huidige bezuinigingsgolf te maken, waarbij de noodzaak om de handen ineen te slaan groter is geworden, maar ook met de verschuiving van fysiek naar sociaal. Konden we het in de herstructureringsstijd nog af met de woningcorporatie en beheerders van de openbare ruimte, bij de 'achter de voordeur' aanpak komt een veelvoud aan partijen om de hoek kijken. Samenwerkingsverbanden hebben steeds meer een netwerkachtige structuur gekregen. De gebiedsmanager is meer en meer proces- en programmamanageer geworden. Het gaat om in- en extern procesmanagement. Het interne procesmanagement richt zich op de samenwerking tussen afdelingen en diensten, het externe procesmanagement op de samenwerking tussen de wijkpartijen - in bijvoorbeeld wijkteams.

Participatie een must

Een tweede fundamentele trend is de veranderende positie van de bewoners in het gebiedsgerichte werken. Door de tijd heen zien we dat participatie steeds meer een must is geworden. Ik herinner me nog de bewonersinformatieavonden in de jaren zeventig, waarbij de microfoon dichtgedraaid werd als een vraag de voorzitter, tevens medewerker van de dienst volkshuisvesting, niet beviel. Sindsdien zijn er vele boeken over volgeschreven. Rechten werden in wetten vastgelegd, zoals in de Wet op het overleg huurders verhuurder, de Wet op de Ruimtelijke Ordening en vele lokale regelingen. In wijkplannen werden per gebied bestaande en gewenste activiteiten op een rijtje gezet, waardoor samen met bewoners prioriteiten konden worden gesteld en keuzes gemaakt.

Anders dan in die jaren is participatie op het niveau van 'meedoen en meebeslissen' (of 'instemmingsrecht') geen uitzondering meer.

Toekomstperspectief

Welke gevolgen hebben de bezuinigingen voor het alledaagse en het geplande en wat betekent dat voor de relatie tussen deze twee? Op dit moment woedt de discussie of de bezuinigingen een ramp of een zegen zijn. De aanhangers van het laatste zien er een kans in om over-gebureaucratiseerde instellingen en over-regelgeving aan te pakken en 'eigen kracht', 'burgerkracht', mantelzorg en burenhulp weer tot bloei te brengen. De uit Engeland afkomstige Trusts en Big Society worden als voorbeelden genoemd. De aanhangers van het rampenscenario vinden deze gedachtegang te optimistisch en opportunistisch en zien met het verdwijnen van de instellingen gaten vallen in de verzorgingsstaat, met alle gevolgen van dien voor direct betrokkenen en voor veiligheid en leefbaarheid in de buurt. Belangrijke vragen waarop professionals een antwoord proberen te vinden, zijn: 'hoe krijgen we de bewoners aan het participeren' en 'hoe bereiken we de niet blanke bewoners en bewoners van onder de vijftig'?

We moeten de volgende conclusie trekken: de mogelijkheden voor participatie zijn verruimd, maar de overgrote meerderheid van de bevolking staat nog niet te popelen om er gebruik van te maken. Ondanks de betrokkenheid en grote inzet van de werkers en vrijwilligersorganisaties is het geen vanzelfsprekende zaak dat gebiedsgericht werken leidt tot een toename van participatie. Vaak worden verklaringen daarvoor gezocht in veranderingen in de samenleving, zoals de individualisering, gebrek aan tijd bij tweeverdieners et cetera. Onder de vele verklaringen vinden we ook steevast dat de drempel om mee te doen te hoog is. De vele regels en de lange procedures maken meedoen tot een aangelegenheid voor goed ingewijden met veel vrije tijd, waarmee vrijwel

onmiddellijk de representativiteitsvraag op tafel komt.

Voorlopig lijkt één ding al zeker: er zal in de komende jaren voor allerlei activiteiten in de buurten en wijken veel minder geld voor activiteiten en professionele ondersteuning beschikbaar zijn. Dit zal betekenen dat het gebiedsgerichte werken veel meer dan nu het geval is, zal moeten kijken naar alternatieven. Deze zullen in de gebieden zélf gevonden moeten worden, in de vorm van betere samenwerking, aanvullende of andere financieringsbronnen, meer initiatieven van bewoners enzovoorts. De term 'buurtkracht' spreekt mij daarbij aan. Dit betekent ook voor de gebiedsmanager een verschuiving naar het alledaagse. Uitvoerende professionals, bewoners en andere betrokkenen bij de buurt zullen elkaar meer dan voorheen tegenkomen. Voor bewoners en bewonersinitiatieven is daarbij een prominente rol weggelegd. Het gebiedsgericht werken en de gebiedsmanager zullen zich daarop meer moeten gaan instellen. In die zin is het goed mogelijk dat de functies van opbouwwerker en gebiedsmanager in de komende periode meer naar elkaar toe zullen groeien en wellicht zullen samensmelten tot zoiets als 'wijkopbouwmanager' /

Lees meer:

- Arnold Reijndorp en Leeke Reinders: De alledaagse en geplande stad. ISBN 9789085068266.
- Joke van der Zwaard: Scènes in de Copy Corner. ISBN 9789461050038.
- Hans Kars; Tussen het alledaagse en het geplande, voordracht politieke markt. www.svgw.nl.

Hans Hoogvorst is eigenaar van het bedrijf H/kwadraat en directeurdocent van de School voor gebiedsgericht werken. Meer informatie www.hkwadraat.nl en www.svgw.nl

Het Woonatelier is een uitstekend concept gebleken om buurtbewoners te betrekken bij het verbeteren van hun woonomgeving. Al doende ontstaat er niet alleen meer betrokkenheid, maar gaan mensen zich ook eigenaar voelen van 'hun' buurt. 'Het is een vorm van co-creatie die alle betrokkenen een stem geeft.'

Tekst:

Paul van Bodegraven

Fotografie

Henk van der Woude (Remake, buro voor Architectuur)

Woonatelier

Bewoners geven zelf hun woonomgeving vorm

In Zwijndrecht kozen bewoners ervoor de portieken elk met een eigen mozaïek meer herkenbaar te maken

Hoe betrek je groepen bewoners – zeker degene die niet vooraan staan met hun mening – bij het vernieuwen van hun leefomgeving? De methode Woonateliers van FORUM is ontwikkeld om groepen (allochtone) buurtbewoners actief te betrekken bij projecten voor stadsvernieuwing. De methode is op verschillende plaatsen toegepast en heeft nu een plaats gekregen in de databank Effectieve sociale interventies van MOVISIE.

Samen aan de slag

De methode is gefundeerd op de ideeën van Jansen en Wildemeersch over sociaal leren: hoe stel je mensen in staat om samen problemen die zich voordoen in sociale situaties op te lossen? Uitgangspunt daarbij is dat een woonatelier een afspiegeling wil zijn van een buurt of wijk. Diversiteit in een wijk ontstaat niet alleen door de komst van mensen met een andere culturele achtergrond, maar ook doordat mensen verschillende leefstijlen ontwikkelen. In een Woonatelier worden mensen met verschillende leefstijlen en achtergronden bij elkaar gebracht om aan de slag te gaan met vernieuwing in hun directe leefomgeving. Betrokken partijen hebben allemaal een verschillende rol. Zo is het aan de sociale professional om de deelnemers te werven en het proces tijdens het woonatelier te volgen. Zo nodig stuurt hij of zij dat – in samenspraak met de architect – bij.

Kaders

De methode Woonatelier bestaat uit een serie bijeenkomsten waarin steeds verschillende onderwerpen aan de orde komen. Voorafgaand aan de bijeenkomsten worden de kaders uitgelegd aan de bewoners. Radia Elgarbi is procesbegeleider en bureaupartner bij Remake buro voor Architectuur in Utrecht. Dit architectenbureau werd de afgelopen jaren door FORUM een aantal malen gevraagd om Woonateliers te begeleiden. "Het is een prachtige manier om bewoner direct te betrekken bij verandering van hun woonomgeving",

zegt Elgarbi. "Zo hebben we bijvoorbeeld in Zwijndrecht een heel traject doorlopen rond het renoveren van 118 woningen, verdeeld over zes blokken, uit de jaren zestig. Daar zijn we op verzoek van de woningbouwvereniging aan de slag gegaan. Zij hebben de kaders gesteld, zoals het budget en wat er wel/niet mogelijk was. De welzijnsorganisatie heeft bewoners geworven voor deelname. Daarna zijn we gestart."

Duidelijk

"Het is belangrijk dat vanaf het begin duidelijk is wat wel en niet kan", vervolgt Radia Elgarbi. "In dit geval ging het bijvoorbeeld om renoveren van de buitengevels, entrees en trappenhuis. Dan moeten er geen misverstanden bestaan waardoor mensen denken dat hun eigen huis twee keer zo groot wordt en van binnen opgeknapt zal worden." In de vervolgbijeenkomsten gaan de bewoners aan de slag, bijvoorbeeld door in de buurt op zoek te gaan naar voorbeelden van wat mooi en lelijk wordt gevonden. In Zwijndrecht is men aan de hand van fotocollages die daarvan werden gemaakt, met elkaar in gesprek gegaan over wensen en mogelijkheden. "Dat groepsproces is niet alleen boeiend, maar ook noodzakelijk", stelt Radia Elgarbi. "Het is zaak dat ze consensus met elkaar bereiken, ze leven tenslotte samen in de wijk of buurt die je samen onder handen wilt nemen. Als je duidelijk uitlegt wat de opdracht is, en wat de (on)mogelijkheden zijn, accepteren

Het ontwerpen van het mozaïek voor de hal

mensen die grenzen en gaan ze met elkaar op zoek naar creatieve manieren om de geboden ruimte in te vullen."

Pimpelpears

Conclusie van de bewoners in Zwijndrecht was dat het de betreffende flats ontbrak aan een eigen gezicht of identiteit. De bewoners wilden met gebruik van kleuren meer expressie in de buurt brengen en de blokken herkenbaar maken. "Uiteindelijk is ervoor gekozen de flats een eigen kleur te geven en de portieken meer herkenbaar te maken door ze elk met een eigen mozaïek te verfraaien", aldus Elgarbi. "De ideeën zijn uit de bewoners zelf voortgekomen, wij hebben dat proces begeleid en de

Het inventariseren van de wensen.

uitvoering gedaan.”

Wat zijn de voorwaarden om de methode tot een succes te maken, zodat je voorkomt dat het uitdraait op een kamer vol meningen? “Als je mensen de ruimte geeft, moet je ook bereid zijn om los te laten. Je moet de grenzen aangeven, bijvoorbeeld als het gaat om wettelijke regelingen en welstandseisen. Maar als de bewonersgroep erop uitkomt dat pimpelpears het mooiste is, dan moet je dat ook doen. Als dan blijkt dat de speelruimte uit drie tinten grijs bestaat, dan verlies je je geloofwaardigheid en haken bewoners af. Regie uit handen geven is dus ook echt loslaten en oprechte interesse hebben in mensen en hun wensen. Als je dat niet kan of wil,

dan moet je hier niet mee beginnen.”

Dat raakt precies aan de kern waar het omgaat in de methode Woonatelier: de professionals stellen zich dienstbaar op aan de bewoners. Ook de vorm waarin men bij elkaar komt, wijkt af van de reguliere ‘vergadercultuur’ (waar veel bewoners zich helemaal niet thuis in voelen); het is een creatief proces waarin de voortdurende dialoog tussen de bewoners wordt gecoacht door professionals.

Co-creatie

Voor Radia Elgarbi zit ‘m daar ook de sleutel tot succes: “Je zet bewoners in hun kracht, je maakt ze steeds weer duidelijk dat zij aan zet zijn. Voor

sommige architecten zal dat behoorlijk wennen zijn. Voor ons is dat juist een hele prettige manier van werken. Onze visie is er juist een waarin co-creatie met de gebruikers van een gebouw voorop staat. Zij wonen er al, zij weten als geen ander op welke manier de buurt beleefd wordt en wat er beter kan. Wie zijn wij dan om te zeggen hoe het er uit moet komen te zien. Wij willen vernieuwen in opdracht van de bewoners. De methode zet ze ook duidelijk in die rol, dat is de grote winst.’

Bewonersparticipatie

Met de voltooiing van de renovatie eindigt vaak ook het Woonatelier, en dat is zonde vindt Radia Elgarbi. “Het is een mooie manier om bewoners te betrekken, maar eigenlijk zou je de energie en verbondenheid die tot stand komt op de een of andere manier levend moeten zien te houden. Een proactieve rol en het initiëren van sociaal-maatschappelijke projecten zijn primair taken voor de woningbouwvereniging en het wijkwelzijnswerk. Het is aan de sociale professionals om het groepsproces dat op gang is gekomen, voort te zetten. Een groep bewoners die samen een Woonatelier heeft gedaan, lijkt het me een zeer bruikbaar platform om bewonersparticipatie te bevorderen.”

Lees meer:

Kijk voor meer informatie over het programma ‘Effectieve sociale interventies’ of over andere methodebeschrijvingen op www.movisie.nl/effectievelsocialeinterventies. Hier heeft u ook toegang tot de databank Effectieve sociale interventies waarin andere succesvolle toegepaste methoden zijn te vinden.

Paul van Bodegraven is journalist

Braziliaanse methodiek voor budgetmonitoring naar Nederland

Omgekeerde ontwikkelingssamenwerking

Tekst
Harry Mertens

Fotografie
Capacity

Professionals en bewoners Indische buurt samen met iemand van de Wereldroep voor Brazilië op onderzoek naar maatschappelijk vastgoed en bijbehorende budgetten

In juni bezocht een delegatie uit Brazilië de Indische buurt in Amsterdam voor een kennisuitwisseling over de aanpak en effecten van budgetmonitoring. Wat is budgetmonitoring en wat zijn de mogelijkheden voor toepassing van deze werkwijze in Nederland.

Na de introductie van de Oasis Game in Nederland in 2010, is de Braziliaanse methodiek voor budgetmonitoring het tweede E-motive project (zie kader) dat uit Brazilië naar Nederland en naar stadsdeel Oost in Amsterdam komt.¹ De methodiek is ontwikkeld door het Braziliaanse Instituto de Estudos Socioeconômicos (INESC, Instituut voor sociaaleconomisch studies). Kern van budgetmonitoring zoals dat door INESC is ontwikkeld, is het koppelen van het publieke budget en mensenrechten. Het is een instrument dat in het Braziliaanse concept wordt gebruikt voor het vergroten van de sociale participatie in beleidsbepaling, en in het controleren van besteding van de vastgestelde begrotingen van diverse overheden. Door budgetmonitoring kunnen burgers, communities en andere organisaties zicht krijgen op begrotingsprocessen en de besteding van middelen. "Het gaat over het delen van macht in de samenleving," aldus Atila Roque van INESC. "Want wie het geld heeft, heeft de macht." Met behulp van deze methodiek kan een dialoog plaatsvinden tussen burgers onderling en tussen organisaties en overheid over prioritering, behoeftes en aanpak van problemen. INESC wil met budgetmonitoring bijdragen aan de verbetering van de representatieve en participatieve democratie in Brazilië. Het instituut heeft ruime ervaring opgedaan met budgetmonitoring en is in Brazilië dé expert op dit gebied! Het instituut zet budgetmonitoring met veel succes in

als instrument voor de versterking en bevordering van rechten van burgers.

Oxfam Novib (zie kader) stelde sociaal ondernemers Firoez Azarhoosh en Marjan Delzenne in staat om kennis te maken met INESC en hun methodiek tijdens een korte studiereis. De uitwisseling vond plaats in samenwerking met drie Amsterdamse organisaties: Timorplein Community, Community veranders en She Moves. Met steun van Oxfam Novib organiseerden de initiatiefnemers na terugkomst een conferentie en enkele masterclasses in de Indische buurt. Dit gebied met zo'n 23.000 inwoners is erg geschikt voor experimenten vanwege haar dynamische karakter, de aanwezigheid van een flinke creatieve klasse en het grote aantal sociale ondernemers die

MOVISIE werkt met Oxfam Novib en andere partners aan het E-motive programma. Daarbij gaat het om het stimuleren van vormen van omgekeerde ontwikkelingssamenwerking bij het gestalte geven aan sociale projecten in Nederland. Dit om de sociale samenhang in de maatschappij te versterken en actief burgerschap te stimuleren, en de beeldvorming over organisaties in ontwikkelingslanden positief te beïnvloeden. Met E-motive willen zij een brug slaan tussen organisaties in ontwikkelingslanden en Nederland.

Beschrijving (vervolg)

zich in communities inzetten voor het verbeteren van hun wijk.²

Landelijk en lokaal

INESC beschouwt het Nationaal Congres en de uitvoerende macht als belangrijke arena's om de begroting te beïnvloeden. Dat heeft te maken met de manier waarop de Braziliaanse wet het begrotingscyclus definieert. INESC houdt daarom op nationaal niveau openbare hoorzittingen met parlementariërs en de bevoegde autoriteiten om de begrotingsvoorstellen te bespreken en komt met voorstellen tot wijziging van de begroting als daar aanleiding voor is (zie onderstaande figuur).

Door toedoen van INESC zijn in de afgelopen twintig jaar tal van Braziliaanse overheidsbudgetten geanalyseerd en instrumenten ontwikkeld om budgetten voor specifieke doelgroepen als jeugd en jongeren te kunnen volgen. Daardoor is de inzichtelijkheid van en de toegang tot financiële informatie van de Braziliaanse overheid sterk toegenomen.

INESC ontwikkelt 'shadow-budgetten' op zowel nationaal als lokaal niveau en vertaalt de technische informatie over de

overheidsbegroting in meer toegankelijke taal. Zij maakt brochures voor de Braziliaanse bevolking waarin wordt uitgelegd wat de relevantie is van de begroting voor het dagelijks leven. INESC heeft een eigen, veelbekeken, tv-station en heeft geholpen met de ontwikkeling van de website van de overheid, waarbij de verdeling en besteding van de nationale budgetten zelfs tot op huishoudniveau is bekeken.

Voor de duidelijkheid, het gaat bij budgetmonitoring om bestaande budgetten, en over echt geld. En dus niet om alternatieve systemen van wederzijds krediet waarmee op veel plaatsen wordt geëxperimenteerd, of over het smaakmakende en inspirerende voorbeeld uit het Braziliaanse Porto Alegre waar sinds kort wordt geëxperimenteerd met het zogenaamde participatiebudget.³

Mensenrechtenperspectief

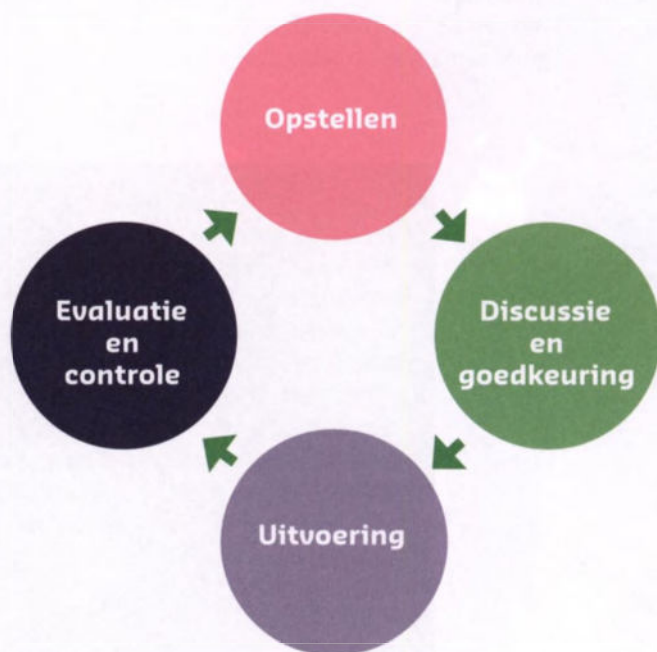
Het zorgen voor goede wetgeving is volgens INESC niet genoeg. Uiteindelijk draait het om de vraag of de overheid die doelen vanuit mensenrechtenperspectief vertaalt in een

budget. Zij gaat daarin heel ver en kijkt naar internationale verdragen die Brazilië heeft gesloten en beoordeelt hoe die zijn vertaald naar nationale budgetten. Daarbij komen vragen naar voren als: wie heeft toegang tot dat budget en wie plukt de vruchten van de regeling? In een stadsdeel als Amsterdam Oost hebben de meeste inwoners bijvoorbeeld geen flauw idee waar het geld van de Wmo vandaan komt en waar het naar toe gaat.

Het koppelen aan mensenrechten, waarbij het vooral gaat om sociaaleconomische rechten, doet voor Nederland nogal vreemd aan. Wij gaan er immers helemaal vanuit dat het met die mensenrechten hier wel goed zit. Toch is die koppeling minder vreemd dan ze op het eerste gezicht lijkt. Atila Roque denkt dat, nu Nederland de gevolgen van de economische crisis echt gaat voelen, er meer behoefte komt aan betrokkenheid en verbinding. In zijn gesprekken met de Nederlandse bewonersinitiatieven en lokale overheden merkte hij dat er veel onzekerheid over de toekomst bestaat, en er met veel interesse naar de INESC aanpak wordt gekeken. Carin Boersma van Oxfam Novib is daarover niet verbaasd. Zij is al jarenlang onder de indruk van het gedegen en succesvolle werk van INESC.

Onda project

Tijdens de in Amsterdam gehouden conferentie sprong de presentatie van Alexandre Cioconello over het Onda Project er tijdens de masterclass meteen uit. In Onda, wat in het Braziliaans Portugees 'golf' betekent, werkt INESC met jongeren uit verschillende scholen. Zij praten met leerlingen over budgetten, sociaaleconomische rechten en burgerschap. De leerlingen worden getraind in budgetanalyse en budgetmonitoring. Het project is zeer succesvol en heeft daarvoor een prestigieuze Braziliaanse prijs gewonnen. De leerlingen gaan op zoek naar wat voor hen de belangrijkste elementen zijn om hun recht op goed onderwijs waar te maken. In het eerste Onda project hebben leerlingen met behulp van de

resultaten van hun budgetanalyse met succes gelobbyd voor een verhoging van de lokale onderwijsbegroting. Dat leverde maar liefst een miljoen Amerikaanse dollars op. Wat opvalt is dat zij zich daarbij niet op hun eigen scholen richten, maar alle scholen in de stad als aandachtspunt hebben gekozen. Een prachtig 'bijproduct' is dat de leerlingen ervan doordrongen zijn geraakt dat bij rechten ook plichten horen. Het goed omgaan met de schoollokalen is sterk verbeterd en de kosten van vandalisme zijn sterk gedaald.

Het Onda project wordt nu op heel veel plaatsen in Brazilië uitgevoerd en er is heel veel ondersteunend materiaal gemaakt dat, met zowel een taalkundige als een contextuele vertaling, ook heel bruikbaar is in Nederland.

Voorwaarden voor succes

Mellouki Cadat, voorzitter van de Wmo-raad in Stadsdeel Amsterdam Oost, en lid van meerdere communities, kwam tijdens de conferentie voor het eerst in aanraking met 'budgetmonitoring'. Hij staat positief tegenover de introductie van deze Braziliaanse methodiek. Al vergt het in zijn ogen wel een gedegen 'verschepping' om het goed in het multiculturele stadsdeel met zijn 178 nationaliteiten te laten landen. "Het kan heel goed passen bij onze bewoners die al best veel andere dan de Nederlandse methodieken kennen. Je moet heel goed kijken op welk schaalniveau je de methodiek wilt gebruiken: stedelijk -, wijk-, buurt-, of zelfs straatniveau?" Hij raadt wel aan om goed aan te sluiten bij de logica van het lokale bestuur waarin de gemeenteraad de programmabegroting vaststelt. "Hoe geef je vorm aan budgetmonitoring door burgers in relatie tot het raadsprogramma, dat wil zeggen de beleidsvisie waarin de raad een richting van beleid aangeeft die de basis vormt van de begroting? Houd ook rekening met de institutionele veranderingen die in sneltreinvaart op de wijk afkomen. Het systeem van stadsdelen wordt immers snel afgeschaft. De vertaling en verschepping van de methodiek kan

alleen slagen als buurtbewoners, actieve communities en andere betrokkenen goed op de hoogte worden gebracht van de methodiek, en worden gevraagd echt mee te denken en mee te werken bij de introductie ervan." Sociaal ondernemers Delzenne en Azarhoosh: "We bewegen mee met de p&c-cyclus van de overheid. Bovendien is het juist in deze periode van belang dat communities en bewoners met behulp van budgetmonitoring kunnen zien wat het buurtbudget zou moeten zijn. Dat kan bij het opheffen van de stadsdelen dan meegeven worden aan de gemeente Amsterdam."

Lieke Thesing, portefeuillehouder Vernieuwing Sociaal Domein in Stadsdeel Amsterdam Oost vindt de werkwijze heel inspirerend en denkt er veel van te kunnen leren. Zij ziet de methodiek als een alternatieve manier om contacten met buurtbewoners te onderhouden, en hoopt dat het de betrokkenheid van de bewoners met hun woongebied zal vergroten. De initiatiefnemers Firoez Azarhoosh en Marjan Delzenne zijn optimistisch. Zij gaan samen met de Brazilianen werken aan het opzetten van een organisatie over budgetmonitoring. Zij schrijven nu een plan voor een proef in een deel van Amsterdam Oost en gaan binnenkort met actieve communities en buurtbewoners van start met de budgetmonitoring.

Toepassing in Nederland

Het is nog niet eenvoudig om de succesvolle Braziliaanse methodiek van budgetmonitoring in Nederland op landelijk niveau toe te passen. In de Nederlandse context lijken kleinschalige wijk- en buurtprojecten zoals Onda op korte termijn nog het gemakkelijkst toe te passing. Een ander veelbelovend terrein is de Wmo. Dat is immers een wet die heel direct invloed heeft op het leven in een wijk.

De methodiek lijkt nog het best te passen bij actieve buurtorganisaties en de sterk in opkomst zijnde communities die grip willen krijgen op de besteding van de totaal beschikbare middelen in hun

buurten en wijken. De methode brengt het gesprek op gang over publiek geld en de wijze waarop dit geld bij elkaar gebracht wordt en uitgegeven. Het is een goede katalysator om dialogen te starten tussen burgers onderling en tussen de sociale bewegingen en overheid over prioritering, behoeftes en aanpak van problemen. Een goed gebruik zorgt voor geloof in eigen kunnen en kracht. Voor lokale overheden kan het leiden tot een versterkt burgerschap van de bewoners.

Kijk naar:

Er is een verslag te zien van het werk van INESC en activiteiten in Amsterdam Oost op <http://www.youtube.com/watch> (zoeken naar INESC & budgetmonitoring)

1. Zie MO/samenlevingsopbouw 29e jrg, nummer 226, najaar 2010
2. Zie MO/samenlevingsopbouw 28e jrg, nummer 221, zomer 2009
3. Sinds 1989 wordt er in de Zuid-Braziliaanse stad Porto Alegre (1.3 miljoen inwoners) geëxperimenteerd met het zogenaamde participatief budget, waarin stadsbewoners in wijk- en themaverzamelingen bijeenkomen om hun wensen ten aanzien van de publieke voorzieningen te inventariseren. Een door deze vergadering gekozen districtsraad verdeelt het budget op grond daarvan over de wijken.

Harry Mertens is seniorprojectleider leefbaarheid en sociale samenhang bij MOVISIE. Hij is afgestudeerd als planoloog aan de Universiteit van Amsterdam. Hij heeft veel projecten uitgevoerd rond vergrijzing en diversiteit, welzijnswerk in een multiculturele context, kunst en cultuur en leefbaarheid en ICT en sociale samenhang.
h.mertens@movisie.nl

Vijf sterren Dorpen

Dorpsgemeenschappen zijn in de afgelopen decennia fors veranderd. Sociale bindingen kregen een andere inhoud. Zo ook in Drenthe. In het project Vijf Sterren Dorpen beoordelen dorpen zelf hoe zij ervoor staan. Dorpen die alles op orde hebben, scoren hoog op vijf kwaliteiten: gewoonten en tradities; alledaagse activiteiten en ontmoetingsmogelijkheden; zelforganisatiekracht; zorg en aandacht voor elkaar; ervarend leren en vernieuwen. Deze vijf kwaliteiten staan voor vijf sterren. De dorpen waar het om gaat, zijn: Gasteren, Hooghalen-Laaghalen en Laaghalerveen, Echten, Huis ter Heide en Schoonloo. In Aalden loopt het project nog. Tastbaar resultaat zijn onder meer twee publicaties. Het methodenboek beschrijft – stapsgewijs – de sterrenmethodiek en behandelt de sleutelfactoren. Het receptenboek doet suggesties voor de vergroting van het woon- en leefplezier in dorpen.

De Methode Vijf Sterren Dorpen en Recepten voor een leefbaar dorp.
Uitgegeven door: Brede

Overleggroep Kleine Dorpen Drenthe. Zie de website <http://bokd.nl>, onder de button 'projecten'.

De kracht van cultuur

In deze publicatie wordt ingezoomd op de meerwaarde van cultuur in aandachtswijken. Of concreter: wie hebben er baat bij meer cultuur in de wijk? In de eerste plaats zijn dat de bewoners. Ze krijgen een podium waarop zij hun talenten kunnen etaleren en ontwikkelen. Hierdoor wordt de buurt levendiger en leefbaarder. Ook ontstaan er nieuwe onderlinge verbanden. Andere baathebbers zijn de gemeenten, corporaties, onroerend goed eigenaren en de ondernemers in de buurt. Er wordt een dwarsdoorsnede gegeven van vijftien cultuurprojecten in aandachtswijken verspreid over Nederland.

De kracht van cultuur.

Effectieve cultuurimpuls in de wijk; NICIS Institute, 2011. Zie verder: www.cultuurimpuls.nl.

Werken aan wijken

Algemene en simpele oplossingen voor de problematiek in aandachtswijken bestaan niet. Dit inzicht is het richtsnoer voor de twee rapporten die onder supervisie van het ministerie van BZK onlangs verschenen. Ze vormen de weerslag van de expertise die is opgedaan in het experiment 'Samenhang in de wijk'. Zeven steden tilden innovatieve

projecten van de grond. Hoewel de lokale context een sterk stempel drukt op de inhoud van de wijkaanpak formuleren de opstellers in het eerste deel van het rapport een viertal – meer algemeen geldende – vuistregels voor een 'samenhangende wijkaanpak: stel de problemen van de burger centraal; ga uit van een door bewoners en partners gedeelde, wijkspecifieke visie; zorg voor een slimme en scherpe organisatie; bouw vitale coalities. In het tweede – zeer leesbare – deel zijn zeven essays gebundeld van experts die hun licht laten schijnen op één van de projecten.

Werken aan wijken. Den Haag, 2011. Deel 1: ervaringen en vuistregels uit het experiment Samenhang in de wijk. Werken aan wijken. Deel 2: Zeven essays over het experiment Samenhang in de wijk. De rapporten zijn beide te downloaden: www.nicis.nl.

Bewonersbelangen en renovatie

Wooncorporaties renoveren veelal om technische redenen. Dit geldt niet voor bewoners. Zij richten zich op het dagelijks gebruiksgemak en zijn tevreden met kleine verbeteringen. In het verlengde hiervan zijn ze geïnteresseerd in de uitstraling van de woning en hun directe leefomgeving. De instemming van bewoners blijkt maar deels afhankelijk te zijn van wat de ingrepen hem of haar opleveren. Het gaat primair om de kwaliteit van de uitvoering. Voor corporaties is het dan ook essentieel om te investeren in het sociale proces rondom de renovatie.

Bewonersbelangen bij renovatie in bewoonde staat; Delft, juni 2011. Scriptie van Eefje van der Werf (Bouwkunde, TU Delft).
<http://energiesprong.nl/blog/bewonersbelangen-bij-renovatie-in-bewoonde-staat/>

Onder auspiciën van de praktijkleerstoel gebiedsontwikkeling van de TU Delft verschenen drie interessante publicaties
Download: www.gebiedsontwikkeling.tudelft.nl.

Nieuwe werkwijze

Acht regio's stelden in de afgelopen jaren gebiedsagenda's op. Kortgeleden werden deze onder de loep genomen. Er wordt antwoord gegeven op vragen als: wat zijn de kernelementen van het proces, wie doet wat wanneer en welke criteria spelen daarbij een rol? Belangrijk is de verbetering van de procesomgeving. Nagegaan wordt welke partijen samenwerken en hoe zij dat doen. Wordt transparant geopereerd, op welke wijze worden de prioriteiten gesteld en wat voor soort instrumenten wordt ingezet? Voorbeelden uit de praktijk passeren daarbij de revue.

Gebiedsagenda's. Naar een nieuwe werkwijze bij samenstelling en besluitvorming

Tienkamp

Duurzaamheid wordt een steeds vanzelfsprekender uitgangspunt bij gebiedsontwikkeling. Maatwerk is het motto. Dat is logisch, want gebieden en de lokale context verschillen sterk. Op grond van deze inzichten is een handreiking gemaakt. In de publicatie worden concrete projecten tegen het licht gehouden. Tevens wordt een literatuurverkenning gepresenteerd en een samenvatting van rondetafelgesprekken met professionals uit de praktijk van duurzame gebiedsontwikkeling.

Duurzame gebiedsontwikkeling: doe de tienkamp! Handreikingen voor praktijk en agendering.

Realiteit

De derde publicatie schetst hoe de - enigszins stagnerende - gebiedsontwikkeling in Nederland kan worden vlotgetrokken. Vast lijkt te staan dat er in de komende jaren minder ruimte is voor (financiële) investeringen. Onderzocht wordt hoe kan worden aangesloten bij de nieuwe financieel-economische, maatschappelijke en politiek-bestuurlijke realiteit.

Gebiedsontwikkeling in een andere realiteit: Wat nu te doen? Handreikingen voor praktijk en agendering.

Watertorenberaad

Integrale gebiedsontwikkeling gaat een andere toekomst tegemoet. Dit heeft te maken met veranderde marktomstandigheden door de economische en financiële crisis en de daarmee samenhangende bezuinigingen. Andere factoren zijn het toenemende belang dat aan duurzaamheid en kwaliteit wordt gehecht en de herijking van het volkshuisvestingsbeleid. De nieuwe omstandigheden vragen om een adequaat antwoord. In het zogeheten Watertorenberaad zijn vier samenhangende denkrichtingen ontwikkeld. De denklijnen worden als volgt omschreven: "andere rollen/nieuwe organisatie- en samenwerkingsvormen; andere processen: procesomkering, de eindgebruiker centraal; andere plannen: naar netwerkplanning; andere manieren van investeren: naar slimmere constructies." Vanuit deze visie en nadrukkelijk gebruikmakend van praktijkexpertise is een werkboek vervaardigd. Hiernaast is een vijftal pilots benoemd en is een leer- en ontwikkeltraject uitgezet.

Werkboek Anders denken in gebiedsontwikkeling. Gratis verkrijgbaar via de website: www.watertorenberaad.nl.

Duurzaamheid

Bij vele partijen die betrokken zijn bij gebiedsontwikkeling groeit de overtuiging dat een hoge kwaliteit nodig is en dat in verduurzaming geïnvesteerd moet worden. Nieuwe strategieën worden ontwikkeld om dit ook financieel mogelijk te maken. Er gebeurt meer, en er is meer mogelijk, dan men in eerste instantie denkt. Duurzaamheidsambities worden omgezet in allerlei praktijkinitiatieven en raken meer en meer verankerd in businesscases. De publicatie is vooral bedoeld als inspiratiebron. De vormgeving is opvallend: het meer theoretische deel is te vinden op de rechterpagina's, terwijl de linkerpagina's zijn gevuld met ervaringen en voorbeelden uit de praktijk. In de epiloog worden lessen getrokken en aanbevelingen gedaan.

Toekomstwaarde Nu - Duurzaamheid verzilveren in gebiedsontwikkeling 2011. Als pdf beschikbaar: www.gebiedsontwikkeling.nu.

Studiedag

#durftevragen in gebiedsontwikkeling

Steeds meer professionals onderkennen het belang van bewoners als ervaringsdeskundigen. Bestaande en toekomstige bewoners vormen de sleutel voor een geslaagde gebiedsontwikkeling. De bestaande bewoners kennen de kracht van het gebied, en als geen ander weten de toekomstige bewoners wat zij van hun gedroomde woonomgeving verwachten. Tijdens de Nirov-Studiedag #durftevragen in gebiedsontwikkeling leren deelnemers hoe bewoners tot volwaardige partners in het proces te maken.

Sprekers zijn onder andere Hans Hooghorst (H/Kwadraat), Reimar von Meding (KAW architecten en adviseurs) en Kees Machielse (Lector Gebiedsontwikkeling & Transitie management Hogeschool Rotterdam).
Kosten: €560, (leden); €728,- (niet-leden)

Wanneer

29 november

Waar

Amersfoort

Meer informatie:

www.nirov.nl

Bijeenkomst

Welzijn en sociale media

Hoe kun je als welzijnsprofessional sociale media inzetten in je werk en voor je eigen ontwikkeling? Opbouwwerker Hans Versteegh vertelt over de voordelen van het gebruik van sociale media in het welzijnswerk, en over de kansen die zich aandienen. In twee workshoprondes komen thema's aan bod als het versterken van burgerkracht, hoe je als welzijnsorganisatie sociale media inzet als onderdeel van doordachte strategie en wat de mogelijkheden zijn om specifieke doelgroepen te bereiken. Koplopers op het gebied van sociale media kunnen tijdens de bijeenkomst hun ervaringen delen en van elkaar leren. Welzijnswerkers zonder of met weinig ervaring kunnen hun eerste schreden zetten op het digitale pad onder leiding van ervaren collega's. De bijeenkomst is gratis, maar niet vrijblijvend.

Wanneer

15 november

Waar

Communicatiecentrum, Den Haag

Meer informatie:

www.movisie.nl

Nascholing

Effectief communiceren en doorbreken vastgelopen communicatiepatronen

Veranderingen sturen, bruggen bouwen, een (vertrouwens)relatie opbouwen met bewonersgroepen én met de eigen en andere betrokken organisaties is in de praktijk niet eenvoudig; en stelt hoge eisen aan de wijkmanager. Vanuit de ervaring dat wijkmanagers het meest leren vanuit de praktijk, worden in de nascholing concrete praktijksituaties besproken. Doel is het inzicht in de manier van communiceren en de achtergronden ervan te vergroten en het handelingsrepertoire uit te breiden. Het gaat hierbij niet om het overdragen van kennis, maar om problemen met communicatie waarvoor zelfreflectie een geschikte leermethode kan zijn. Met name problemen op het raakvlak van het vak en de persoonlijkheid. Twee supervisors helpen de wijkmanagers een beter inzicht te krijgen in (door de wijkmanagers ingebrachte) persoonlijk ervaren problemen.

Wanneer

13 december 2011

Waar

Corael, De Bilt

Meer informatie:

www.svgw.nl

Congres

Ervaringen met Wmo en Welzijn nieuwe stijl

Het landelijke Wmo-congres van 25 mei jl. krijgt een vervolg. Tijdens een interactieve dag krijgen de deelnemers diverse praktijkvoorbeelden en best practices voorgeschoteld. Zo zijn er praktijkvoorbeelden over de implementatie en voortgang van Welzijn Nieuwe stijl. De deelnemers krijgen antwoorden op vragen als: wat betekent het voor de spelers in de sector, de professional en de burger? Wat zijn de ervaringen tot nu toe? Hoe kunnen we van elkaar leren? Tijdens de debatten kunnen de deelnemers mee-discussiëren over de verschuiving in het profiel van de welzijnswerken, en over wat zij als uitvoerende professionals denken van de Wmo.

Dagvoorzitter is Pieter Hilhorst, politicoloog en columnist van de Volkskrant. Sprekers zijn onder meer Elly van Kooten, directeur Maatschappelijke Ondersteuning, ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, en Nicolette Mak (oprichtster/commissaris Valid Express).

Wanneer

23 november
2011

Waar

De Reehorst,
Ede

Meer informatie:

www.reedbusiness.nl
[events.nl](http://www.reedbusiness.nl/events.nl)

Kennisatelier op wielen

Burger en overheid: op weg naar nieuwe verhoudingen

Burgerparticipatie, burgerkracht en 'big society': overheden en maatschappelijke partners zijn op zoek naar nieuwe verhoudingen met burgers. In welke mate kunnen burgers zelf keuzes maken en zelf beslissen? En waar heeft de burger de overheid nog voor nodig? Wat motiveert burgers zich in te zetten voor de leefbaarheid in de buurt? Hoe faciliteer je dat? Hoe voorkom je dat initiatieven plat worden geïnstitutionaliseerd? Tijdens het Kennisatelier op wielen kunnen maximaal veertig uitvoeringsprofessionals en beleidsmakers met elkaar kennis en ervaringen uitwisselen over burgerparticipatie. In een gele Amerikaanse schoolbus rijden de deelnemers langs verschillende projecten waar ze met professionals en bewoners in gesprek kunnen gaan over wat de laatste beweegt. Deelname is gratis, maar niet vrijblijvend.

Wanneer

8 november 2011

Waar

Verzamelen in
Amersfoort

Meer informatie:

www.nicis.nl

Conferentie

Stress in de buurt

Wonen in bepaalde wijken kan voor veel bewoners een hoop stress opleveren. Met stress wordt bedoeld, de grote psychische, sociale en fysieke gevolgen die het wonen in bepaalde wijken kan hebben voor mensen. Verloedering, overlast, criminaliteit, werkloosheid, armoede en kinderen met leerachterstanden zorgen allemaal voor stress. Ook de vele instanties, organisaties en hulpverleners die zich 'bemoeien' met deze gezinnen leveren vaak stress op. Voor de aanpak van deze problemen moet worden begonnen bij de oorzaak. Daarom is een integrale wijkaanpak op allerlei terreinen cruciaal. Tijdens de conferentie wordt vanuit verschillende beleidsperspectieven bekeken hoe deze oorzaken aan te pakken. Ook wordt ingegaan op de resultaten van 'Gezonde Wijk' en Urban40. Deelname is gratis maar niet vrijblijvend.

Wanneer

22 november
2011

Waar

Het Klooster,
Afrikaanderwijk
Rotterdam

Meer informatie:

www.ncis.nl

Teun Hofmeijer

Opbouwwerker Impuls Oldenzaal en bestuurslid van Code 2.0, beroepsvereniging voor opbouwwerkers en wijkontwikkelaars

Weg uit Kanaleneiland

Verkeersdrempels, woonerven, bochtjes, nietszeggende straatnamen, saaie bosjes, identieke carports. En een wipkip op iedere vierkante meter gras. Bloemkoolwijken: ze zijn overal hetzelfde en altijd wil ik er zo snel mogelijk weg.

De wijken zijn één grote paradox. Met duizend man samenklonteren op de vierkante kilometer, en net doen alsof je buitenaf leeft. Dorps wonen, maar de schutting zo hoog optrekken dat contact met de burens onmogelijk is. De buurt niet willen kennen, maar wel moord en brand schreeuwen wanneer een inbreker hierdoor ongestoord zijn gang kan gaan.

Het zijn de plekken waar bewoners met rode koken en een trillende bovenlip aan je bureau staan. Eisen dat jij als werker eindelijk eens het groepje puberende lummels hun straat uitjaagt. De plekken waar mensen in diepe verontwaardiging uitbarsten als je hen vervolgens heel netjes vraagt: "Heeft u zelf al eens met die jongens gepraat?" Plekken waar burgers liever verhuizen dan dat ze hun probleemoplossend vermogen aanspreken.

Als de nood aan de man komt, borrelen bloemkoolwijken van machteloze woede en totaal ongeloof in eigen kracht. Vreemd, aangezien de mensen die er wonen niet terug te vinden zijn in de CBS statistieken over 'kwetsbare burgers'. Weer zo'n tegenstelling. In de hal van de flat in de Vogelaarwijk waar ik ooit woonde, zat een lelijke junk dagelijks te Chinezen.

Hij maakte mij nooit bang. Maar sterke mensen hun eigen

kracht en verantwoordelijkheid zien ontkennen, dat is heel eng.

Dat gedrag komt niet zomaar uit de lucht vallen. Het gezegde 'je bent wat je eet' geldt waarschijnlijk ook voor de plaats waar je woont. Bloemkoolwijken zijn gebouwd om te kunnen ontkennen, om alle ongemakken die komen kijken bij het samenleven weg te kunnen drukken. Ze zijn ontworpen opdat mensen uitsluitend nog maar met zichzelf bezig hoefden te zijn.

Het zijn egopaleizen; broeinesten van gemeenschapslethargie.

En daarmee zijn ze de stinkende wond van ons land. De goeroes oren over burgerkracht, the big society en welzijn nieuwe stijl. Het zijn zachte heelmeesters. Hardere actie is nodig. Eind negentiende eeuw wist men wel raad met rotte plekken in de stad. Daar waarden woningopzichteressen als Octavia Hill rond die onder zachte dwang de sloebers verhieven tot een hoger beschavingspeil.

En dat is precies wat Bloemkoolwijken nu nodig hebben. Dus weg uit de Baarsjes, weg uit Kanaleneiland, weg uit de Tarwewijk. Wij samenlevingsopbouwers moeten in Lunetten de spreekwoordelijke vinger over de schoorsteenmantel gaan halen. Schuttinghoogtes controleren, straatcontactmomenten bijhouden, buurtbarbecuequota's vaststellen. En zo het verloren vertrouwen in de eigen en collectieve kracht terugwinnen.

